

Rådgiver- og entreprenørprojektering: Ydelse og ansvar

Consultant and contractor design: Performance and liability

af ANDREAS RYE-ANDERSEN

Nye kontraktformer er opstået inden for byggebranchen i de seneste 40 år. Hvor den klassiske opfattelse af byggeriets parter ofte indebærer en klar opdeling af ydelser, ser man oftere i nutidens byggeri en sammenblandet eller alternativ ydelsesopdeling. Entreprenøren er ofte ikke kun den, der fysisk udfører byggeriet, men deltager undertiden mere aktivt i projekteringsfasen. Visse forfattere har påstået, at dette medfører en juridisk uklarhed over ydelse og ansvar.

Dette speciale er derfor en analyse af, hvad der ligger inden for normalydelsen for både entreprenøren og rådgiveren, samt i hvilket omfang og hvornår de bliver ansvarlige for en mangelfuld ydelse. Derudover indeholder specialet en analyse af, hvornår entreprenøren ifalder et projekteringsansvar. Slutteligt analyseres udvalgte entrepriseretlige mellemformer med fokus på projekteringsansvar.

Det konkluderes, at rådgiveren som udgangspunkt bærer ansvaret for uklarheder i projektet, når dette er inden for den aftalte ydelse, og intet andet er aftalt. Rådgiveren er erstatningsansvarlig for tab, der skyldes projekteringsmangler.

Det konkluderes videre, at en entreprenør kan ifalde projekteringsansvar ved at aftale funktionsudbud, når funktionskravet er klart og afgrænset. Dette er som nævnt tydeliggjort i både AB 18 samt de nye ydelsesbeskrivelser. Når entreprenøren projekterer, er han underlagt god projekteringssskik. Overholder entreprenøren ikke god projekteringssskik, kan han blive ansvarlig for dette.

Er der ikke holdepunkter i aftalen for at antage, at entreprenøren har påtaget sig nogen projekteringsforpligtelse ved funktionskrav, kan entreprenøren pålægges ansvar for et valgt materiale, såfremt han har haft valgfrihed. Dette gælder ikke for udviklingskader, der er omfattet af princippet om byggetidens viden, idet valget derved var i overensstemmelse med god projekteringssskik på tidspunktet for valget. Er materialet foreskrevet af bygherren, eller godkendt på en måde der kan side-stilles dermed, ifalder entreprenøren ikke et ansvar.

Har entreprenøren hverken ved aftale eller ved involvering påtaget sig en projekteringsforpligtelse, kan entreprenøren stadig ifalde medansvar efter indsigelsespligten. Dette gælder for klare og åbenlyse fejl, men bør ikke begrundes med culpaterminologi, medmindre der er helt særlige omstændigheder, som taler for dette. Der er ikke holdepunkter for at antage, at en entreprenør skal kontrollere et projekt, der er udarbejdet af rådgiveren. Entreprenøren har dog både på projektgennemgangsmøder såvel som under udførelsen en spørgepligt, der vedrører åbenlyse uklarheder. Denne spørgepligt bør skærpes, jo tættere man kommer det færdige byggeri (og aflevering), og kan formentlig ændres under anvendelsen af digitale bygningsmodeller.

Indholdsfortegnelse

1. INDLEDNING	3
1.1 EMNEVALG.....	3
1.2 PROBLEMFORMULERING.....	3
1.3 METODE.....	3
1.4 RETSKILDER I ENTREPRISERETTEN.....	4
1.5 AFGRÆNSNING.....	5
2. UDGANGSPUNKTET FOR RÅDGIVERENS PROJEKTERINGSANSVAR	5
2.1 INDLEDNING OG ORGANISERINGSFORMER.....	5
2.2 UDGANGSPUNKTET FOR RÅDGIVERENS PROJEKTERINGSANSVAR.....	6
2.2.1 Rådgiverens ydelse.....	6
2.2.2 Ansvars- og bedømmelsesnormen.....	9
2.2.3 Eksempler på ansvarspådragende mangelfuld projektering.....	11
2.3 SAMMENFATTENDE OM RÅDGIVERANSVAR FOR PROJEKTFEJL.....	14
3. UDGANGSPUNKTET FOR ENTREPRENØRENS PROJEKTERINGSANSVAR	15
3.1 ENTREPRENØRENS YDELSE.....	15
3.1.1 Den klassiske ydelse.....	15
3.1.2 Sammenhæng mellem ydelse og mangler.....	17
3.1.3 Totalentreprise eller klassisk entreprise?.....	19
3.1.4 Bedømmelsesnormen.....	20
3.2 INDSIGELSESPLIGT OG PROJEKTGENNEMGANG.....	20
3.2.1 Indsigelsespligt.....	20
3.2.2 Skærpelse af indsigelsespligten som følge af projektgennemgang.....	24
3.2.3 Projektgennemgang under AB 18.....	27
3.4 SAMMENFATNING.....	28
3.5 FREMTIDSPERSPEKTIVER VED ANVENDELSEN AF DIGITALE MODELLER I BYGGERIET.....	28
4. ANSVAR FOR PROJEKTERING I (UDVALGTE) ENTREPRISERETLIGE MELLEMMFORMER	29
4.1 INDLEDNING.....	29
4.2 FUNKTIONSUDBUD.....	30
4.2.1 Generelt om funktionsudbud.....	30
4.2.2 Historisk om funktionskrav og tidligere linjer i praksis.....	31
4.2.3 Kræves anden udtrykkelig støtte i aftalen i nyere praksis om funktionsudbud?.....	33
4.2.4 Sammenfattende om entreprenørens ansvar ved funktionsudbud.....	36
4.2.5 Rådgiverens ansvar ved funktionsudbud.....	37
4.2.6 Fremtidsperspektiver ved AB 18.....	38
4.3 ENTREPRENØRENS PROJEKTFORSLAG OG RÅDGIVERS GODKENDELSE HERAF.....	39
5. KONKLUSION	41
AFGØRELSESREGISTER	43
LITTERATURLISTE	44

1. Indledning

1.1 Emnevalg

Forandringens vinde blæser endnu i dansk byggeri.¹ I 2014 blev nedsat et kommissorium med det formål at opdatere det nugældende sæt af standardvilkår i byggeriet (AB 92). Et af de 10 emner for udvalgets arbejde var ”ydelses-, ansvars- og risikofordeling”. Baggrunden for dette tema skyldes, at der i det moderne byggeri anvendes samarbejdsformer, der fraviger den klassiske ydelses- og ansvarsfordeling. Disse går under navnet *entrepriseretlige mellemformer*. Emnet blev i 2013 gennemgående behandlet med bogudgivelsen af samme navn. Bogen problematiserede, at disse fravigelser skaber uklarhed over ansvars- og ydelsesfordeling.²

Emnet er dog ikke nyt. I 1999 opdelte en ph.d.-afhandling byggeriets historiske udvikling i tre faser: den traditionelle byggeproces, den moderniserede byggeproces og den industrielle byggeproces. Den traditionelle var *uden* projektering (altså ren *ad hoc* udførelse af en håndværksmester). Den moderne bestod af en projekterende rådgiver og en udførende entreprenør. Den industrielle var en simultan proces, hvorunder projektering skete løbende med udførelse.³

Emnet er stadig aktuelt. Revisionen af AB har derfor givet inspiration til en retsdogmatisk analyse af, hvornår en entreprenør kan ifalde et ansvar for en ydelse, der som udgangspunkt er uden for hans normale ydelse og risiko. I forlængelse heraf overvejes digitale udfordringer undervejs. Håbet er, at det kan påvises, at udviklingen måske ikke er så drastisk som frygtet.

1.2 Problemformulering

Specialet beskriver indledningsvis udgangspunktet for både rådgivers og entreprenørs ydelse og projekteringsansvar. Dernæst analyseres nyere afgørelser om entreprenørens indsigelsespligt med henblik på at afgøre, hvornår entreprenøren ifalder et projekteringsansvar på denne baggrund. Som det tredje analyseres, hvorledes udgangspunktet for parternes ydelse og ansvar ændres inden for udvalgte repriseretlige mellemformer, og om der er klare grænser for, hvornår projekteringsansvaret overgår til entreprenøren. Undervejs overvejes de foreslåede ændringer til AB 18 *de lege ferenda*.

1.3 Metode

Der benyttes i specialet retsdogmatisk metode med henblik på at redegøre, analysere og systematisere gældende ret.⁴

---

¹ Så vidt ses, har de blæst længe. I 1970 udkom *Jørgen Hansen m.fl.*: *Ansvar og moderniseret byggeproces*, og i indledning til *samme*: *Teknikeraftalen (1977)* problematiseres byggeriets udvikling og nye organiseringsformer.

² Jf. *Ole Hansen*: *Entrepriseretlige mellemformer* s. 32.

³ Jf. *Christian Johansen*: *Bygherrens ændringsret* s. 60.

⁴ Jf. *Jens Evald*: *Juridisk teori, metode og videnskab* s. 13.

1.4 Retskilder i entrepriseretten

Entrepriseretten har siden slutningen af det 19. århundrede i hovedsagen været reguleret gennem standardvilkår (AB-systemet), såkaldte *agreed documents*, der er en aftale mellem parterne.⁵ AB 92 er i det væsentligste udtryk for en systematisering og kodificering af almindeligt gældende obligationsretlige grundsætninger, med en række tilføjelser (såsom voldgiftsklausulen i AB 92 § 47).⁶ Derudover suppleres AB 92 gennem udfyldende obligationsretlig baggrundsret, f.eks. ved fortolkning og udfyldning af entreprisekontrakten og kontraktmaterialet.⁷ I øjeblikket anvendes AB 92, men en revision af standardvilkårene, AB 18, er i øjeblikket i høring og kan anvendes pr. 1. januar 2019. Endelig version af AB 18 forventes først at foreligge 21. juni 2018, hvorfor der alle steder i specialet menes høringsudkastet, når der henvises til AB 18.

Der findes ingen egentlig ”hovedlov”,⁸ og på trods af diskussion i den juridiske litteratur om problemet i dette,⁹ kan det næppe påstås, at dette begrænser byggeriets parter.¹⁰ Der gælder for offentlige bygherrer en række bekendtgørelser (IKT-bekendtgørelsen og kvalitetssikringsbekendtgørelsen) og andre regler (såsom udbudsloven og pris- og tidscirkulæret for offentlige bygherrer), men disse bliver ikke behandlet eller refereret til i denne afhandling.¹¹

Det antages, at AB-systemet benyttes i mere end 90 % af alle byggerier.¹² En diskussion om, hvorvidt AB 92 er en egentlig retskilde, savner mening, da AB-systemet utvivlsomt er den vigtigste retskilde i dansk entrepriseret.¹³ I forholdet mellem bygherre og entreprenør (og leverandør) benyttes AB 92, jf. AB92 § 1, stk. 1. Såfremt entreprenøren har påtaget sig at være totalentreprenør, kan ABT 93 benyttes, jf. ABT 93 § 1. I forholdet mellem bygherre og rådgiver benyttes ABR 89, jf. ABR 89 pkt. 1.0.1. Da der er tale om et balanceret sæt standardvilkår, benyttes ofte en *comply or explain*-tilgang til fravigelser, hvilket ses reflekteret i ABR 89 pkt. 1.0.3.¹⁴

I entrepriseretten er praksis ganske fyldig, da der sjældent opføres en helt mangelfri bygning. Med manglerne følger oftest tvister. Som konsekvens af vedtagelsen af AB 92 ender langt de fleste sager derfor også ved Voldgiftsretten for Bygge- og Anlægsvirksomhed (VBA) jf. AB 92 § 47. Grundet naturen af en voldgiftssag er der til tider efterladt noget at ønske, hvad angår beskrivelser, materiale, partsforklaringer mv. Alt ønskes ikke kastet for dagens lys, og nogle forhold forliges, mens forklaringer, sagsfremstilling, anbringender og procedure ofte udelades.

---

⁵ Jf. *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 51.

⁶ Jf. *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 40 ff., der bl.a. påpeger ”notoriske afvigerregler”. Se også *Torsten Iversen* i TBB 2003.480.

⁷ *Ibid.* s. 40.

⁸ Som f.eks. købeloven for køb af løsøre, eller gældsbrevsloven for gældsbreve og fordringer.

⁹ Jf. *Ole Hansen*: Det entrepriseretlige hjemmelsproblem s. 433ff.

¹⁰ Jf. *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 50 samt s. 53.

¹¹ Se hertil *Ole Hansen*: Entrepriseretlige mellemformer s. 34 samt *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 43ff.

¹² Jf. *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 51.

¹³ *Ibid.* s. 51.

¹⁴ En lignende bestemmelse findes i AB92 § 1, stk. 3 og ABT § 1, stk. 3.

De tre væsentligste kilder til afgørelser inden for entrepriserettens område er Tidsskrift for Bolig- og Byggeret (T:BB), Kendelser om Fast Ejendom (KfE) og Ugeskrift for Retsvæsen (UfR).¹⁵ De enkelte afgørelser, der foreligger fra de normale domstole, har almindelig domsværdi i retskildehierarkiet. Der er enighed om, at afgørelser fra VBA utvivlsomt kan tillægges almindelig retskildeværdi, grundet Voldgiftsnævnets behandling og sammensætning.¹⁶ I specialet anvendes hovedsageligt afgørelser fra VBA publiceret i KfE og T:BB. Medmindre andet er angivet efter domsnummeret, menes der altid afgørelser afsagt af VBA.

1.5 Afgrænsning

Grundet mængden af relevante afgørelser er en vis afgrænsning nødvendig. Den seneste grundige analyse af de entrepriseretlige mellemformer blev foretaget i 2013 ved værket af samme navn.¹⁷ Der er derfor, hvad angår mellemformerne, fokuseret på afgørelser efter 2013. Afgørelser før 2013 er kun inddraget i det omfang, det har været nødvendigt. Spørgsmål om tidsfristforlængelse, mistede krav på ekstrabetaling (for ekstraarbejder) og erstatning for mistet konkurrencefordel behandles ikke. Dette skyldes plads- og grundighedshensyn. Fokus er holdt på projekteringsfejl, der fører til fysiske mangler, men ikke andre afledte følger. De omfattende nye regler om entreprenørprojektering i AB 18 behandles kun vedrørende funktionsudbud og projektforslag.¹⁸ Det antages, at AB 92 og ABR 89 altid er vedtaget, og at de beskrevne situationer er uden for forbrugerforhold.

2. Udgangspunktet for rådgiverens projekteringsansvar

2.1 Indledning og organiseringsformer

Med udtrykket *klassisk entreprise* menes der den situation, hvor en bygherre skal imødesee et behov for et bygge- eller anlægsprojekt. Til dette projekt antager bygherren et rådgiverfirma, som typisk består af arkitekter og/eller ingeniører. Herefter udarbejder rådgiveren tegninger og projektmateriale. Efterfølgende opføres bygge- eller anlægsprojektet af en entreprenør. Både AB 92 og ABR 89 regulerer i udgangspunktet den klassiske enterprisesituation.¹⁹ I den klassiske entreprise er der derfor oftest tale om en ”klar faseopdeling og opgavefordeling”.²⁰

I ABR 89 pkt. 2.3.1 opstilles fem faser i byggeprocessen. Projekteringen vil i den klassiske opdeling hovedsageligt foregå i fase 1-3, mens udførelse (fase 4) og brug (fase 5) oftest alene indebærer tilsyn og mangels gennemgang for rådgiveren. Denne opdeling anvendes til at angive, hvornår og i hvilke faser rådgiveren yder bistand under byggeriet. I *klassisk entreprise* er entreprenøren som udgangspunkt ikke inddraget i projekteringsfasen, men udelukkende i udførelsesfasen.

---

¹⁵ Torsten Iversen: *Entrepriseretten* s. 60ff.

¹⁶ *Ibid.* s. 60.

¹⁷ Jf. i det hele Ole Hansen: *Entrepriseretlige mellemformer*.

¹⁸ For en mere omfattende behandling af alle de nye regler om entreprenørprojektering kan henvises til Ole Hansen i TBB 2018.344.

¹⁹ ABT 93 kan vedtages i de tilfælde hvor entreprenøren tilmed påtager sig den væsentligste del af projekteringen jf. ABT-betænkningen s. 13. Mere herom i afsnit 3.1.4.

²⁰ Jf. Ole Hansen: *Entrepriseretlige mellemformer* s. 20ff.

Som alternativ til den klassiske entreprisesituation anvendes der i en række (oftest større) byggerier aftaleformer, der afviger fra den klassiske ydelsesfordeling og -opdeling. Disse kaldes (*entrepriseretlige*) mellemformer.²¹ Større byggerier udbydes undertiden som et ”forprojekt” (også kendt som ”mellemudbud”), hvor projektet ikke er fuldt færdigprojekteret. Der kan også være tale om et funktionsudbud, hvor en del af projektet overlades til entreprenøren at projektere.²² Anvendelsen af mellemformer kan forklares af flere årsager. F.eks. kan en bestemt fase af byggeriet ligge flere år forud, hvorfor en detailprojektering i år 2018 er ufordelagtig grundet udviklingshensyn, hvis denne del af byggeriet først udføres i 2021. Dernæst kan der være tale om, at en bestemt entreprenør har en særlig ekspertise inden for et område, og at man derfor ønsker entreprenørens input i denne del af projekteringen.²³

Ved anvendelsen af mellemformer er det i den juridiske litteratur blevet problematiseret, at ”[n]år den traditionelle fase- og ydelsesopdeling forlades, bliver kerneproblemet, hvem der har påtaget sig ansvaret for projektering hhv. udførelse, og hvad der i øvrigt må forstås herved”.²⁴

Derfor analyseres ansvarsforholdene i udvalgte mellemformer i afsnit 4. Inden denne analyse beskrives udgangspunktet for rådgiverens ydelse og projekteringsansvar nedenfor i afsnit 2, samt udgangspunktet for entreprenørens ydelse og hvornår entreprenøren ifalder et projekteringsansvar i afsnit 3.

2.2 Udgangspunktet for rådgiverens projekteringsansvar

Begrebet rådgiver er i denne afhandling alene byggeriets rådgivere, og udgangspunktet tages derfor i ABR 89. For at fastlægge et udgangspunkt for rådgiverens projekteringsansvar må det først og fremmest fastlægges, *hvad* som skal *leveres* i normaltilfældet. Dernæst fastlægges, *hvordan* det leverede *bedømmes*. Til sidst analyseres, *i hvilke tilfælde* det leverede ud fra bedømmelsen har været *mangelfuldt*, og om der kan drages en grænse for disse tilfælde. Derfor beskrives først rådgivers ydelse i forbindelse med projektering (2.2.1), dernæst beskrives hvilken ansvars- og bedømmelsesnorm en rådgiver er underlagt i vurderingen af, om ydelsen er mangelfuld (2.2.2), og afslutningsvist analyseres konsekvensen af en ansvarspådragende mangelfuld rådgivning, og hvor vidtgående dette ansvar er (2.2.3).

2.2.1 Rådgiverens ydelse

Udgangspunktet for rådgiverens ydelse kan først og fremmest læses ud af, hvad der er aftalt klienten og rådgiveren imellem, jf. ABR 89 pkt. 2.1.4.²⁵ Modsat AB 92 § 10, stk. 1-2, indeholder

---

²¹ Der henvises for de flestes vedkommende til Juristen 2011 s. 203. I *Ole Hansen: Entrepriseretlige mellemformer* gennemgås alle de gængse mellemformer.

²² Funktionsudbud behandles dybdegående i afsnit 4.2.

²³ Jf. *Ole Hansen: Entrepriseretlige mellemformer* s. 26.

²⁴ *Ibid.* s. 32.

²⁵ Jf. *Torsten Iversen: Entrepriseretten* s. 198.

ABR 89 ikke en klar beskrivelse af rådgiverens ydelse. Udtrykket ”klient” benyttes i ABR 89, fordi en rådgiver kan antages af såvel en totalentreprenør som en bygherre til at udføre projektering.²⁶

Den konkrete hovedydelse, som aftales mellem parterne, er oftest udarbejdelse af et projektmateriale.²⁷ Projektmateriale udarbejdes efter aftale med forskellige detaljeringsgrader. Mest detaljeret vil være en aftale om udarbejdelse af et hovedprojekt, der i udgangspunktet er fuldt detailprojekteret. Mindst detaljeret er udarbejdelse af et byggeprogram, som anvendes ved totalentreprise.²⁸

En rådgiver kan tilknyttes i flere forskellige aftaleformer. En rådgiver kan være totalrådgiver på et projekt og bære det fulde ansvar for alle faser og dele af byggeprojektet.²⁹ En totalrådgiver kan antage en underrådgiver til at udføre dele af projektet, f.eks. et ingeniørfirma til statiske beregninger eller en landskabsarkitekt til de grønne arealer. En rådgiver kan også antages til delt rådgivning. Dette sker ofte, hvor byggeriet er faseopdelt, og én type rådgivning leveres af ét firma med en type specialistviden, og rådgivning på andre dele af projektet leveres af et andet firma med anden specialistviden.³⁰

I tillæg til rådgivningsaftalen henvises der ofte til DANSKE ARK og F.R.I.’s standardforbehold (der henviser til ABR 89), samt ”Ydelsesbeskrivelser Byggeri og Planlægning 2012”, der er udgivet af samme.³¹ I praksis anvendes ofte den af DANSKE ARK og F.R.I. udarbejdede ”Aftaleformular for totalrådgiveraftale efter ABR 89”.³²

Af ydelsesbeskrivelsens pkt. 3 fremgår, hvordan rådgiveren bistår under projektering. Med udgangspunkt i et fuldt og gennemarbejdet (hoved)projekt skal rådgiver således jf. ydelsesbeskrivelsens pkt. 3.4:

”[Fastlægge] opgaven entydigt og med en sådan detaljeringsgrad, at det kan danne grundlag for endelig afklaring af byggetilladelsens betingelser samt for *udbud, kontrahering og udførelse*.” (min kursivering).³³

---

²⁶ Jf. *Ibid.* s. 198 samt Jørgen Hansen: Teknikeraftalen s. 34 f. og Gjedde-Nielsen & Lykke Hansen: ABR 89 s. 20.

²⁷ Jf. *Gjedde Nielsen & Lykke Hansen*: ABR 89 s. 193.

²⁸ Jf. ABT-betænkningen s. 13.

²⁹ En pendant til totalentreprise.

³⁰ En pendant til fagentreprise.

³¹ Ydelsesbeskrivelser for Byggeri og Planlægning 2012 (link i litteraturliste).

³² Jf. *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 199.

³³ Jf. FRI’s og DANSKE ARK’s ydelsesbeskrivelser for Byggeri og Planlægning, 2012, pkt. 3.4. omtalt af *Gjedde-Nielsen & Lykke Hansen*: ABR 89 s. 193.

Rådgiveren skal levere et projekt, der klart og entydigt skaber overblik over ydelsernes omfang og indhold.³⁴ Som fremhævet ovenfor fra ydelsesbeskrivelsen, skal projektet danne grundlag for bl.a. udbud, kontrahering og udførelse. Nødvendigheden af det klare og entydige udbudsmateriale hænger sammen med den altid gældende koncipistregel,³⁵ som medfører, at bygherren bærer ansvaret for uklarheder i udbudsmaterialet jf. AB 92 § 2, stk. 2.³⁶

Det blev første gang statueret i præmisserne til *KFE 1975.15 DIV*, at "[...] det må være et krav, at udbudsmaterialet er udformet og opbygget logisk og lettilgængeligt med klare og fyldestgørende oplysninger [...]" og at "[...] selv om man ved fortolkning af det samlede udbudsmateriale kunne nå til det af udbyderen ønskede resultat, må berettiget tvivl i så henseende komme udbyderen til skade [...]".

Princippet blev efterfølgende uddybet i *KFE 1981.4*, hvor der opstod tvist om, hvorvidt støttemur og isolering var indeholdt i tilbuddet. Entreprenør E henviste til, at det hverken fremgik af tegninger eller beskrivelser, samt at signaturer på en række planer var uklare. Til dette udtalte voldgiftsretten, at "udbudsmaterialet ved en licitation bør affattes logisk og lettilgængeligt, således at det giver tilbudsgiverne klare oplysninger som grundlag for deres beregning af tilbuddet [...]. Uklarhed i udbudsmaterialet må derfor ved forståelsen af entreprisens omfang komme bygherren til skade".³⁷

Såfremt rådgiveren ikke leverer et projekt, som svarer til den aftalte ydelsesbeskrivelse til bygherren, vil dette være mangelfuldt, jf. ABR 89 pkt. 6.2.1. To væsentlige pointer vedrørende rådgivers ydelse bør fremhæves: (1) Rådgiveren har krav på ekstrabetaling for arbejde, der ikke fremgår af aftalen eller ydelsesbeskrivelsen,³⁸ og (2) rådgiveren er i udgangspunktet *ansvarsfri for forhold, der ligger uden for aftalen eller ydelsesbeskrivelsen*.³⁹

Navnlig den sidstnævnte pointe er væsentlig for denne fremstilling, da specialets område er ydelse og ansvar ved projektering. Pointen ses illustreret i *TBB 2014.531* (bobledækket) samt *TBB 2007.548* (Ballerup Super Arena).

TBB 2014.531: Ved opførelsen af den nye DR-bygning havde kommunen BH besluttet at anvende et såkaldt "bobledæk". Til projektet var i forvejen tilknyttet totalrådgiver TR og underrådgiver UR. Da bobledækket var specialistarbejde, blev projektrådgiver PR antaget af BH til at projektere

---

³⁴ Jf. *Gjedde-Nielsen & Lykke Hansen*: ABR 89 s. 193 ff., *Hørlyck*: Entreprise s. 45, *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 806ff samt *Ole Hansen*: Entrepriseretlige mellemformer s. 60ff.

³⁵ Undertiden benyttes formuleringen "uklarhedsreglen" Jf. *Ole Hansen*: Entrepriseretlige mellemformer s. 60. *Hørlyck*: Entreprise s. 45 benytter udtrykket "entydighedskravet".

³⁶ Muligheden for at rette erstatningskrav mod rådgiveren for "mistet konkurrencefordel" behandles ikke i specialet.

³⁷ Princippet er efterfølgende blevet benyttet i så stort et antal sager, at det vil være formålsløst at nævne dem alle her. Se f.eks. *KFE 1978.15*, *KFE 1978.175* og *KFE 1999.183*.

³⁸ En pointe der ikke bliver forfulgt yderligere i denne afhandling, men *TBB 2008.90* er illustrerende.

³⁹ Jf. *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 200.

denne del af byggeriet. Totalrådgiver havde påtaget sig kvalitetssikring og kontrol af segment 2 (ud af 5). En del af tvisten i sagen gik på, hvorvidt TR som totalrådgiver hæftede for UR's eventuelle fejl ved PR's projekt, idet TR hæftede for sin underrådgiver. Voldgiftsretten fandt, at UR havde indgået en aftale direkte med PR, hvorfor TR ikke hæftede for UR's fejl. Det faktum, at UR under arbejdet med bobledækket havde debiteret timer på den aftale, som gjaldt mellem UR og TR, måtte antages at være en fejl. Derved fandt voldgiftsretten, at bobledækket således var uden for den af TR beskrevne ydelse.

TBB 2007.538: I et *partnering*-projekt blev leverandør L antaget til at levere og projektere en lim-træskonstruktion. L, der foretog de statiske beregninger, havde begået en regnefejl. Efterfølgende kollapsede tagkonstruktionen. Totalrådgiver TR var videre tilknyttet, men voldgiftsretten lagde til grund, at L, der var en førende specialist på området, havde påtaget sig leverandørprojektering. Syns- og skønsmanden fandt, at hovedårsagen til kollapsede var L's regnefejl. Den indklagede totalrådgiver TR blev frifundet, idet voldgiftsretten fandt, at TR ikke burde have gennemgået og kontrolleret L's projektering. TR havde dog ikke udarbejdet fuldt hovedprojekt som først aftalt. Voldgiftsretten fandt, at dette var forårsaget af BH's ønske om tidligt første spadestik.

Den sparsomme ydelsesbeskrivelse i ABR 89 er i ABR 18 ændret ved indsættelsen af ABR 18 § 9. Bestemmelsen svarer i det store og hele til ydelsesbeskrivelsen for entreprenøren i AB 18 § 11 (og AB 92 § 10) og ændrer formentlig ikke ved retsstillingen, men tilføjer i modsætning til ABR 89 pkt. 2.1.4 en specifik henvisning til god rådgivningsskik og til kvalitetssikring.

2.2.2 Ansvars- og bedømmelsesnormen

Ansvarsbedømmelsen for en rådgiver er reguleret i ABR 89 pkt. 6.2.1 med følgende formulering:

”Rådgiveren er ansvarlig efter dansk rets almindelige erstatningsregler for fejl og forsømmelser ved opgavens løsning.”

Eftersom den almindelige regel i dansk ret er en culpabedømmelse (ansvarsgrundlag), må dette antages at være udgangspunktet.⁴⁰ Det forudsættes derudover også, at de fire øvrige betingelser for erstatning skal opfyldes. Det drejer sig navnlig om, at der er lidt et *tab*, at der er *årsagsforbindelse* mellem handlingen og tabet, at følgen er *adækvat*, samt at kravet ikke er tabt grundet *egen skyld*.⁴¹

Bedømmelsen af culpa er en professionsmålestok.⁴² Dette skyldes, at der er tale om en professionel part, der rådgiver en (på det byggetekniske område) ikkeprofessionel part om sit specialiserede område.

---

⁴⁰ Jf. *Torsten Iversen*: *Entrepriseretten* s. 794.

⁴¹ Jf. *Torsten Iversen*: *Erstatningsberegning i kontraktsforhold* § 4-8 (s. 77-147), *samme*: *Entrepriseretten* s. 794, *Bo Von Eyben og Helle Isager*: *Erstatningsret* s. 119.

⁴² Jf. *Torsten Iversen*: *Entrepriseretten* s. 795.

Se anderledes *Ulfbeck*, der anvender betegnelsen *differentieret culpamålestok*. Hermed menes, hvordan en gængs eller god arkitekt eller ingeniør ville have ageret. *Ulfbeck* pointerer dog, at der ikke er tale om et sociologisk-empirisk kriterium.⁴³ Blot fordi flertallet benytter en metode, fritager dette ikke for eventuelt ansvar ved en senere bedre viden. Dette synes at stemme godt overens med nyere afgørelser, der tildeler ansvar pga. byggetidens viden (jf. f.eks. *KFE 1986.165* om flade tage). En anderledes (og bredere) fortolkning af professionsansvaret anlægges af *Stig Jørgensen*.⁴⁴ *Langsted* gør op med en tidligere antagelse om, at professionsansvaret er et ”strengt” ansvar, og er (muligvis som den eneste) fortaler for en *bonus pater familias*-sammenligning.⁴⁵ *Jørgensen* og *Nørsgaard* synes at være fortalere for den oprindelige *bonus pater*-sammenligning, men understreger, at pointen med at have en ”gængs borgerlig standard” på et område, der er højt specialiseret, er svært forenelig med *bonus pater*-tankegangen.⁴⁶ *Jørgen Hansen* mener, at arkitekten er underlagt et strengere krav til viden og agtpågivenhed under sin rådgivning og ydelse end en ufaglært.⁴⁷ *Jørgen Hansens* synspunkt synes fornuftigt, og stemmer overens moderne litteraturs antagelser om ansvar for rådgivere i byggeriet. En arkitekt der rådgiver om ingeniørforhold, ikke blot skal klare sig så godt som en gennemsnitlig god arkitekt, men lige så godt som en gennemsnitlig god ingeniør, medmindre det for klienten stod klart, at den manglende viden på området var åbenlys (såsom ved juridisk rådgivning).⁴⁸

Så vidt ses, er der blandt ovenstående forfattere mere tale om formuleringssuenigheder end indholdsuenigheder. Der er enighed om, at en rådgiver på byggeriets område er underlagt et culpaansvar med en professionsmålestok. Om der er leveret som aftalt i rådgivningskontrakten, og om dette er mangelfuldt ud fra en professionsmålestok, bliver oftest i sidste ende afgjort konkret af en brancheforenings udtalelse eller et syn og skøn. I bedømmelsen af det udarbejdede projektmateriale vurderer skønsmanden, om projektet overholder ”god projekteringsskik”.⁴⁹ Hertil kommer brancheforeningsudtalelser, henvisninger til normer, fagblade mv.

Rådgiverens ansvar er uændret videreført i ABR 18 § 49, stk. 1. med den tilføjelse, at der nu henvises til de ansvarsbegrænsninger, som fremgår af ABR 18 § 50. Disse ansvarsbegrænsninger svarer omtrent til, hvad der var indeholdt i ABR 89 pkt. 6.2.2-6.2.6. En væsentlig tilføjelse er, at rådgiverens ansvar nu begrænses til to gange det aftalte rådgiverhonorar, jf. ABR 18 § 50, stk. 4.

---

⁴³ Jf. *Vibe Ulfbeck*: Erstatningsretlige grænseområder s. 23ff.

⁴⁴ Jf. *Stig Jørgensen*: Et funktionsbestemt professionsansvar s. 3.

⁴⁵ Jf. *Lars Bo Langsted*: Rådgivning I s. 251.

⁴⁶ Jf. *Stig Jørgensen* og *Jørgen Nørsgaard*: Erstatningsret s. 37.

⁴⁷ Jf. *Jørgen Hansen*: Arkitektkontrakten s. 142.

⁴⁸ Jf. *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 795 samt *Gjedde-Nielsen & Lykke Hansen*: ABR 89 s. 36 samt s. 171.

⁴⁹ Jf. f.eks. *TBB 2013.322*, *TBB 2008.85* og *TBB 2001.602* Mere herom nedenfor i afsnit 2.2.3.

2.2.3 Eksempler på ansvarspådragende mangelfuld projektering

Der kan ikke opstilles sort-hvide regler for, hvornår en rådgiver kan siges at have udført en mangelfuld projektering. Derfor må udgangspunktet illustreres gennem eksempler fra praksis. Da det ikke er specialets formål at give en udtømmende fremstilling af rådgiverens projekteringsansvar, redegøres derfor for et par udvalgte tilfælde.⁵⁰

Afgørelsen *TBB 2017.746* illustrerer, at en rådgiver, der har påtaget sig at udarbejde et projekt, bærer ansvaret for mangler knyttet til dette ud fra almindelige betragtninger om professionsculpa.

TBB 2017.746: Kommunen BH, indgik i 2010 en rådgivningsaftale med rådgiver R om at udarbejde et projekt for en ny lystbådehavn. Området var i ”masterplanen” tænkt som et åbent attraktivt cafémiljø med promenade. ABR 89 var vedtaget. Det blev aftalt, at R skulle yde rådgivning i form af projektering og tilsyn samt foretage alle nødvendige beregninger. Promenaden blev afleveret i december 2013, og der viste sig efterfølgende problemer med vibrationer. R erkendte under voldgiftssagen at have lavet en projekteringsfejl, idet R havde projekteret brædderne ud fra en belastning på 0,04 kN/m², der rettelig skulle have været 0,4 kN/m², hvilket ville have medført en samlet bæreevne for strukturen på 2 kN/m², som foreskrevet i normgrundlaget for havnearealer DS410. R tilbød herefter udbedring af denne fejl. Det blev under sagen oplyst, at den korrekte værdi burde have været 5 kN/m², og ikke 2 kN/m² som R havde taget udgangspunkt i. Årsagen hertil var, at belastningen på promenaden ikke kunne beregnes ud fra gældende standard for en almindelig bådebro i DS410, men måtte sidestilles med den belastning, som kunne forventes på et forrov. Voldgiftsretten udtalte, at da det således ikke var fagmæssigt korrekt, og da hele projekteringen i aftalen var overladt til R, var den mangelfulde projektering ansvarspådragende. Det forhold, at der var enkelte medarbejdere ved BH, som havde en relevant uddannelses- og erhvervsmæssig baggrund, kunne ikke føre til nedsættelse af ansvaret ud fra betragtninger om egen skyld som følge af manglende reaktion.

Det kan med sikkerhed konstateres, at rådgiveren er ansvarlig for taloverførelsesfejl og regnefejl. Derudover er en tilknyttet (under)rådgiver ansvarlig for på utilstrækkelig måde at have kontrolleret en beregning, som var behæftet med åbenlyse fejl. Begge forhold ses i *TBB 2014.531* (også refereret ovenfor):

TBB 2014.531: Hovedtvisten i sagen om bobledækket vedrørte en taloverførelsesfejl begået af den tilknyttede projektrådgiver PR. PR havde tidligere erkendt sin fejl og gav ikke møde under voldgiftssagen, hvorfor dette ikke var et tvistepunkt. Tværtimod blev tvistepunktet, om der kunne rettes

---

⁵⁰ Der eksisterer om rådgiverfejl ved projektering en omfattende praksis, hvorfor afsnittet kun illustrerer et meget tyndt udsnit af denne med fokus på nyere afgørelser. Der kan bl.a. også henvises til: *TBB 2011.351*, *TBB 2011.213*, *TBB 2010.661*, *TBB 2009.677*, *TBB 2009.224*, *TBB 2008.701*, *TBB 2007.643*, *TBB 2005.87*, *KFE 2000.161*, *KFE 1999.8*, *KFE 1989.41*, *KFE 1985.11*, *KFE 1984.79*, *KFE 1983.289*, *KFE 1983.265*, *KFE 1983.236*, *KFE 1982.293*, *KFE 1980.1*, *KFE 1979.166*, *KFE 1978.182*, *KFE 1975.15*, *U 1980.726 H* og *U 1974.299 H* samt generelt *Gjedde-Nielsen og Lykke Hansen*: ABR 89 s. 193-217 og *Torsten Iversen*: *Entrepriseretten* s. 794ff.

et direkte krav mod underrådgiver UR, da PR var et mindre firma med en ansvarsbegrænsning til 1 million kr. pr. skade og ingen andre aktiver af værdi. Som følge af, at PR havde antaget underrådgiver UR til at kontrollere statikken i det af PR leverede projekt, fandt voldgiftsretten, at UR hæftede solidarisk med PR. Voldgiftsretten fandt videre, at BH kunne rette et direkte krav mod UR, grundet "[...] at den anerkendte statikerkontrol af PR's projekt blev udført i strid med de krav, der efter god rådgiverskik må stilles hertil. Det bemærkes herved, at UR's udførelse af kontrollen i øvrigt også var i strid med deres egen beskrivelse af omfang og forudsætninger for gennemførelsen. Voldgiftsretten finder herefter, at UR's udførelse af anerkendt statikerkontrol af PR's projekt indebar professionelle fejl af en sådan karakter, at de er erstatningspådragende efter almindelige regler om erstatning uden for kontrakt på grundlag af culpa, og at UR derved har pådraget sig direkte erstatningsansvar over for BH". UR blev herefter fundet erstatningsansvarlig for 65,4 mio.⁵¹

Forholdene, erstatningen og udtalelsen fra voldgiftsretten sammenholdt med, at sagen var under bedømmelse af et femdommerpanel med en højesteretsdommer som formand, giver afgørelsen betydelig retskildeværdi. Afgørelsen kan formentlig ses som et af de mest graverende tilfælde af rådgivererstatning. Dette skyldes både, at UR's honorar udelukkende var 80.000 kr., og at selve projektansvaret lå hos PR. Det synes dog besynderligt, at den mangelfulde beregning ansås som en særligt grov fejl, der tillod et direkte krav, og at ansvarsbegrænsningen UR og PR imellem derved ikke fandt anvendelse, men dog ikke så grov, at det måtte anses for groft uansvarligt (og dermed ikke dækket af forsikringen).⁵² På trods af at dette forhold forekommer ganske sympatisk over for UR (og derved mindre sympatisk over for UR's ansvarsforsikringsselskab), virker beskrivelsen af "åbenlyse og grove" fejl svært forenelig med denne konklusion.⁵³

Rådgiveren bærer derudover ansvaret for, at de rette tegninger og det rette projektmateriale bliver overleveret til E, samt at der udføres korrekt beregning af f.eks. luftudskiftning, og for at sige fra over for en byherre, såfremt det af byherren foreslåede ikke er forsvarligt. Dette ses illustreret i *U 2010.213 H*:

U 2010.213 H: I december 1998 ønskede et selskab, S, opført en hal der skulle indeholde en go cart-bane. S besluttede sig i juli 1999 for at acceptere et tilbud fra firmaet F. I forbindelse med installation, havde den tilknyttede ingeniør I ikke korrekt videregivet en af I udarbejdet projektbetegnelse, hvorfor intet ansvar kunne anses at have overgået til F som funktionsudbud. Landsretten konstaterede, at der var begået projekteringsfejl af I, og at et ventilationsanlæg med 7500 m³/h var

---

⁵¹ Det helt bemærkelsesværdige var, at voldgiftsretten fandt fejlen så graverende, at man tillod et direkte krav fra tredjemand (BH) over for UR og bemærkede, at ansvarsbegrænsningen, som gjaldt i det direkte aftaleforhold, således ikke var omfattet af forholdet til tredjemand Jf. *Gjedde-Nielsen og Lykke Hansen: ABR 89 s. 272 og s. 276*. Af andre sager hvor direkte krav på baggrund af en "klar, professionel fejl" har været et tvistepunkt kan henvises til: *U 2004.114 H, TBB 2003.196 V, TBB 2000.269 V og U 1995.484 H*.

⁵² Samme pointe nås i afgørelsens note 5 og 6.

⁵³ Afgørelsen og de nye forslag i AB 18 § 8, stk. 4 samt ABR 18 § 7, stk. 4 om direkte krav er behandlet af *Peter Wengler-Jørgensen og Frederik Lenskjold Olsen* i TBB 2018.380.

”helt utilstrækkeligt til at opfylde myndighedernes krav” (idet det skulle have været 10(!) gange større). Derudover burde I have sagt fra som professionel part over for S. I havde derved handlet ansvarspådragende over for S. For Højesteret var projekteringsfejlen ubestridt, og det blev stadfæstet, at F havde leveret korrekt ydelse som foreskrevet af I.

I de tilfælde hvor det af rådgiveren foreskrevne materiale ikke lever op til kvalitetsbestemmelser eller kvalitetscertificeringer, som er foreskrevet i aftalen mellem bygherre og rådgiver, vil dette medføre et ansvar. Dette ses i *TBB 2017.779*.

TBB 2017.779: En boligforening, BH, indgik i maj 2007 en aftale med totalrådgiver TR om at projektere reovering af foreningens tag, facader og friarealer og etablere nye altaner. Til facade-reoveringen havde TR oprindeligt projekteret med Conchip-plader (cementplader). Entreprenøren foreslog i januar 2010 over for TR en alternativ pladetype, såkaldte Megapan-plader (MgO-plader), da disse plader var lettere, hvilket medførte mindre risiko på arbejdspladsen og bedre arbejdsforhold. TR betingede denne godkendelse af, at han modtog datablade og andre informationer om de foreslåede plader. Efter at have gennemset den fremsendte information blev MgO-pladerne godkendt af TR og herefter anvendt i hele byggeriet som vindspærreplader. Aflevering skete i december 2011 uden tegn på mangler i pladerne, og 1-årsgennemgang blev afholdt juni 2013 uden anmærkning om pladerne. Det viste sig dog, at pladerne ved en relativ fugtighed på over 90 % efter 7 døgn begyndte at afgive saltholdigt vand, hvilket medførte rustskader på omkringliggende dele, da der i store dele af vinterhalvåret i Danmark var over 90 % relativ fugtighed. Hovedtvisten i sagen omhandlede, hvorvidt BH bar en udviklingsrisiko for pladerne som følge af, at TR havde ageret ud fra ”byggetidens viden”, om E bar noget ansvar grundet sit forslag om at benytte pladerne, og om TR var ansvarlig ud fra et synspunkt om ikke at have handlet i overensstemmelse med god projekteringskik ved at benytte et nyt og uprøvet materiale, samt om TR havde overholdt rådgivningsaftalen, der indeholdt en forpligtelse til at følge kvalitetssikringsbekendtgørelsen og -vejledningen. Voldgiftsretten fandt, at Megapan-pladerne (samt andre MgO-pladefabrikater) på daværende tidspunkt var så nye på det danske marked, og erfaringerne så få, at pladerne ikke kunne anses for forsvarlige og fornuftige til formålet. Af den årsag kunne det ikke antages, at BH måtte bære en udviklingsrisiko ud fra synspunkter om byggetidens viden. Dernæst fandt voldgiftsretten, at det forhold, at TR havde foretaget egne prøver af Megapan-pladerne, indhentet egne oplysninger, og at projektændringen i sidste ende blev truffet af TR på et oplyst grundlag, var at sidestille med, at materialet var foreskrevet af bygherren, hvorfor E ikke var ansvarlig. Hvad angik TR, lagde voldgiftsretten til grund, at denne ikke havde tilsidesat god rådgivningskik hverken ved at lægge de modtagne oplysninger til grund uden at foretage egen undersøgelse af materialet, og heller ikke ved ikke at indse, at pladernes kemiske sammensætning kunne have medført, at de var uegnede i det danske klima. Derimod havde TR ved at godkende materialet uden at forelægge dette til godkendelse ved BH brudt sig på kvalitetssikringsbekendtgørelsen og -vejledningen, da der i denne på s. 32 var anført: ”Rådgivere og entreprenører må underrette bygherren, hvis de påtænker at foreslå eller anvende produkter og metoder, der ikke er gængse og anerkendt problemfrie til den

tilsigtede brug, eller hvis de er usikre på produkters og metoders egenskaber". Da Megapan-pladerne i 2010 ikke var et gennemprøvet eller certificeret materiale, var TR af denne årsag ansvarlig over for BH.

En række spørgsmål om rådgiverens ansvar blev afklaret ved MgO-sagen. F.eks. *at* en rådgiver ikke tilsidesætter god rådgivningsskik ved at lægge datablade til grund, samt *at* det ikke kan forventes, at rådgiver tilvejebringer *ekstraordinære* undersøgelser inden projektering eller accept af materialet.⁵⁴

Et illustrerende eksempel på vurderingen af god projekteringsskik fremgår af *TBB 2001.602*.

TBB 2001.602: Tvisten omhandlede et omfattende anlægsprojekt på en jernbanestrækning, der inkluderede en jernbanetunnel. Rådgiver R1 havde væsentligt fejlberegnet en konstruktion og havde ikke undersøgt, om der var foretaget geotekniske undersøgelser. Voldgiftsretten henviste i sine præmisser til rådgivningsaftalen, efter hvilken det påhvilede R1 at udarbejde et hovedprojekt, og at aftalegrundlaget ud over en henvisning til ABR 89 omfattede F.R.I.'s ydelsesbeskrivelse. Voldgiftsretten udtalte herefter: "Ved afgørelsen af, om R1 har løst opgaven - in casu udarbejdelsen af projektet for entreprise [BH] i overensstemmelse med de i ydelsesbeskrivelsen indeholdte krav, lægger voldgiftsretten til grund, at der på udbudstidspunktet i september 1994 nok forelå et materiale i form af tegninger og beskrivelser, som kunne danne grundlag for indhentning af tilbud, men at der hverken da eller ved borearbejdets start den 24. april 1995 var udført tilstrækkelige og helt korrekte statiske beregninger m.v., der kunne dokumentere bæreevnen og dermed udførelsen af entreprisen uden risiko for person- og tingskade. [...] Under disse omstændigheder kunne R1's projekt ikke siges at opfylde kravene til et hovedprojekt. Det var derfor ikke i overensstemmelse med god projekteringsskik."

Har rådgiveren ikke projekteret i overensstemmelse med god projekteringsskik, er ydelsen mangelfuld.

2.3 Sammenfattende om rådgiveransvar for projektfejl

Rådgiveren ifalder ansvar i de tilfælde, hvor vedkommende ikke leverer det aftalte, og i de tilfælde hvor den leverede ydelse ikke lever op til branchens krav ud fra en professionsmålestok. Om branchekravene er overholdt, sker ud fra en vurdering af, om "god projekteringsskik" er overholdt. Vurderingen foretages af en sagkyndig eller syns- og skønsmand. Dette udgangspunkt fastholdes i ABR 18 § 49.⁵⁵ Der er nu eksplicit henvist til god rådgivningsskik i AB 18 § 9, stk. 1, der fastlægger rådgiverens ydelse.

---

⁵⁴ Entreprenørens ansvarsforhold, samt spørgsmålet om rådgivergodkendelse i MgO-kendelsen, behandles nedenfor i afsnit 4.3.

⁵⁵ Sml. *Gjedde-Nielsen* i TBB 2018.305.

Udgangspunktet er endvidere, at det er rådgiveren, som bærer projektansvaret, og ikke entreprenøren. Dette er kodificeret i høringsudkastet til ABR 18 § 14, stk. 1, hvor det nu udtrykkeligt angives, at den tekniske rådgiver bærer det overordnede ansvar for projekteringen, hvilket også finder støtte i høringsnotatet.⁵⁶

3. Udgangspunktet for entreprenørens projekteringsansvar

I den klassiske udførelsesentreprise er udgangspunktet, at entreprenøren ikke bærer noget projekteringsansvar, men blot skal udføre projektet som foreskrevet af bygherren (og derigennem rådgiveren).⁵⁷

I den modsatte ende af spektret, hvor en entreprenør påtager sig at udføre den væsentligste del af projekteringen, er der oftest tale om totalentreprise jf. ABT 93 § 1, stk. 1.⁵⁸ Om der foreligger totalentreprise eller ej, omtales kort i afsnit 3.1.4.⁵⁹

Der er i afsnit 3.1 fokuseret på en beskrivelse af, hvilke grundydelse der skal leveres af en entreprenør, og om projektering er omfattet af disse.

Det antages i den entrepriseretlige litteratur, at en entreprenør, uden for de situationer hvor han i aftalen har påtaget sig en projekteringsforpligtelse (dermed menes uden for egentlige entrepriseretlige mellemformer), alligevel kan ifalde et projekteringsansvar. Dette sker ud fra synspunktet om en pligt til at sige fra ved åbenlyse fejl eller spørge ved uklarheder og begrundes i den obligationsretlige loyalitetspligt.⁶⁰ Dette område analyseres i afsnit 3.2.

3.1 Entreprenørens ydelse

3.1.1 Den klassiske ydelse

Som med en rådgiver er udgangspunktet for en entreprenør, at det, som skal leveres, er aftalemæssigt reguleret. Det er i næsten alle byggeaftaler vedtaget, at AB 92 skal være gældende (med færre eller flere tilføjelser).⁶¹ Ved afgørelsen af, om der foreligger en ansvarspådragende mangel (set i lyset af aftalen), må nogle rammer for ydelsen derfor først defineres.

Modsat ABR 89, der ikke indeholder nogen bestemmelse, der direkte definerer en rådgivers ydelse, indeholder AB 92 en overordnet beskrivelse af entreprenørens ydelse i § 10, stk. 1-2.⁶²

---

⁵⁶ Jf. Høringsnotatet s. 6.

⁵⁷ Jf. *Ole Hansen*: Entrepriseretlige mellemformer s. 59, samt afsnit 2.1 ovenfor.

⁵⁸ Jf. *Vestergaard Buch*: Entrepriseretlige mangler s. 102 samt *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 842.

⁵⁹ Jf. f.eks. *TBB 2017.909*, *TBB 2015.432* samt *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 844ff og *Hørlyck*: Totalentreprise s. 34.

⁶⁰ Denne loyalitetspligt er bl.a. omtalt af *Vestergaard Buch*: Entrepriseretlige mangler s. 101ff, *Ole Hansen*: Det entrepriseretlige hjemmelsproblem s. og *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 401-445.

⁶¹ Jf. afsnit 1.4.

⁶² Jf. *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 158, der også inkluderer § 10, stk. 3. Bestemmelsen ses dog ikke at være væsentlig i denne fremstilling.

”Stk. 1 Arbejdet skal udføres i overensstemmelse med *aftalen, fagmæssigt korrekt* eller i overensstemmelse med bygherrens eventuelle anvisninger efter § 15. Materialer skal - for så vidt disses beskaffenhed ikke er anført - være af *sædvanlig god kvalitet*.

Stk. 2. Entreprenøren skal levere alle materialer og præstere alle fornødne biydelse til arbejdets færdiggørelse.” (min kursivering).

Beskrivelsen er generel, men fastholder, som ovenfor beskrevet, at udgangspunktet er, at entreprenøren skal udføre, hvad bygherren og entreprenøren har *aftalt*, at dette skal udføres *fagmæssigt korrekt*, og at de leverede materialer skal være *sædvanlig god kvalitet*. Det nærmere indhold af de to abstrakte standarder i § 10, stk. 1 og 2 vil skulle fastlægges ud fra en konkret vurdering, på samme måde som under rådgiveransvaret. Dette sker typisk ved benyttelse af sagkyndig vurdering eller syn og skøn.

AB 92 § 10 om entreprenørens ydelse er næsten uændret videreført i AB 18 § 12. En større ændring (der bl.a. kan ses som en konsekvens af den ovenfor nævnte MgO-kendelse *TBB 2017.779*) er tilføjelsen af henvisningen til kvalitetssikringsbekendtgørelsen med ordlyden: ”Entreprenøren skal kvalitetssikre sine ydelser”.⁶³

Af *TBB 2013.160 V* fremgår, at en entreprenør ifalder ikke ansvar, hvis han leverer den ydelse, som er beskrevet i aftalen.

TBB 2013.160 V: Ved udførelsen af kvister i en beboelsesejendom viste der sig problemer med dimensioner, der ikke var entydigt udspecificeret i de af BH leverede tegninger, som var tilsendt i dataprogrammet AutoCAD. Kvistene måtte ombygges, hvorfor tvisten blev, om dette skyldtes uklarhed i udbudsmaterialet (og dermed BH's risiko for projektfejl), eller om dette skyldtes mangelfuld ydelse fra E. Byretten fastslog, at udførelsen ikke var i overensstemmelse med projektet, og at der var tale om en væsentlig mangel. Byretten udtalte endvidere: ”Uanset det ikke udtrykkeligt var anført i entreprisekontrakten, må det herefter lægges til grund, at det mellem parterne er forudsat, at [E] anvendte AutoCAD-tegningerne og dermed også de muligheder, som deri fandtes for kontrol af mål med mere.” Byretten pålagde derved E en pligt til at færdigprojektere og anvende dataprogrammets muligheder for at se rette mål, muligheder mv. Landsretten fandt modsat byretten, at risikoen for uklarhed i projektet hvilede på BH og citerede AB 92 § 2, stk. 2. Derudover fastslog landsretten, at det af E udførte var i overensstemmelse med aftalen og fagmæssigt korrekt, jf. AB 92 § 10, stk. 1. Landsretten udtalte derudover modsat byretten, at: ”Entreprisaftalen indeholdt intet om anvendelse af autocad, og det findes ikke mod appellants benægtelse godtgjort, at appellanten skulle anvende autocad-materiale. Hverken de indstævntes fremsendelse af autocad-materiale eller andre forhold giver grundlag for at fastslå, at appellanten burde have indset, at

---

⁶³ Omtalt af *Erik Hørlyck* i TBB 2018.299.

projektet ikke var tilstrækkeligt vejledende. Risikoen for det utilstrækkelige projektmateriale findes derfor alene at påhvile de indstævnte”. Herefter blev E’s krav taget til følge.

Det kan på baggrund af ovenstående konkluderes, at AB 92 ikke eksplicit påfører entreprenøren en projekteringsforpligtelse i den traditionelle ydelse. Dette støttes af den ovenfor citerede *TBB 2013.160 V*.

I høringsudkastet til AB 18 er der i § 17 indført en bestemmelse vedrørende entreprenørprojektering. Det er nu entydigt angivet, at ”[e]ntreprenøren skal kun udføre projektering, hvis dette er aftalt (delt rådgivning)”. Derudover er det præciseret, at hvor der i entrepriseaftalen er beskrevet funktionskrav, bærer entreprenøren ansvaret for, at der sker den nødvendige projektering, således at kravene opfyldes. Den foreslåede bestemmelse besvarer spørgsmålet, om hvorvidt projektering antages at ligge inden for den klassiske entreprenørydelse, benægtende.

3.1.2 Sammenhæng mellem ydelse og mangler

Berettigelsen af en klar definition af entreprenørens ydelse ses først ved tvistens opståen. Når bygherren påberåber sig, at det udførte lider af en mangel, er det væsentligt for bygherren at kunne henvise til ydelsen (og aftalen).⁶⁴ Dette støttes af kommentaren til § 10, stk. 1 i AB 92-betænkningen:

”Entreprisen skal naturligvis primært gennemføres som aftalt eller forudsat. Giver aftalen ikke nærmere vejledning, skal arbejdet udføres ”fagmæssigt korrekt”. Ved fagmæssig korrekt udførelse forstås gennemførelse i overensstemmelse med god byggeskik. Bestemmelsen har primært betydning for, om der foreligger mangler ved arbejdet, jf. § 30 [...]”.⁶⁵

I litteraturen anvendes begreberne *konkret mangel* og *abstrakt mangel*.⁶⁶ Ved *konkret mangel* forstås en mangel, som udspringer af aftalen, hvor bedømmelsen foretages ved hjælp af aftaleretlige principper.⁶⁷ Ved en *abstrakt mangel* forstås, at det udførte lider af en mangel ud fra de professionsbetingede kvaliteter og normer, der kan udledes af de generelt formulerede ord i AB 92 § 10.

Ved fortolkning af *konkret mangel* antages almindeligvis, at yngre dokumenter tillægges mere vægt end ældre, men undertiden aftales ofte en decideret rangfølge i entreprisekontrakten (da AB 92 modsat NS 8405 pkt. 3.1 ikke indeholder en bestemmelse om rangfølge).⁶⁸ Denne problemstilling har AB-udvalget valgt at adressere i høringsudkastet til AB 18, idet der i AB 18 § 6, stk. 3 er

---

⁶⁴ Dette skyldes at det som udgangspunkt er bygherrens bevisbyrde, at der foreligger en mangel jf. *Hørlyck: Entreprise* s. 376.

⁶⁵ Jf. AB 92-betænkningen s. 77.

⁶⁶ Jf. *Torsten Iversen: Entrepriseretten* s. 572ff. I *Hørlyck: Entreprise* s. 375 omtales *konkrete mangler* som *individuelle mangler*.

⁶⁷ Jf. *Torsten Iversen: Entrepriseretten* s. 572. I *Hørlyck: Entreprise* s. 375f omtales *abstrakte mangler* som *generelle mangler*.

⁶⁸ Jf. *Torsten Iversen: Entrepriseretten* s. 144f. samt *Marthinussen m.fl.: NS 8405* s. 66ff.

foreslået en ny rangfølgeorden.⁶⁹ Der er i bestemmelsen taget det naturlige forbehold ”medmindre andet følger af almindelige fortolkningsprincipper”.⁷⁰

AB 92 § 30 behandler to fejlkategorier. I § 30, stk. 1 omtales udførelsesfejl, og i § 30, stk. 2 omtales materialefejl.⁷¹ Mangler ved *udførelsen* indebærer, at entreprenøren automatisk har handlet culpøst og dermed ifalder professionsansvar. Mangler ved materialer kan bestå enten af formålsuegnethed eller fabrikationsfejl.⁷²

Det abstrakte mangelsbegreb er subsidiært i forhold til det konkrete mangelsbegreb.⁷³ Dette skyldes, at man kan følge bygherrens anvisninger *imod*, hvad der måtte anses fagmæssigt korrekt, med den konsekvens for bygherren, at denne fravigelse fra professionstandarden ikke længere er ansvarspådragende.

Når først bygherren har løftet sin bevisbyrde for, at der foreligger en mangel, kan entreprenøren herefter stadig være uden ansvar, såfremt han kan bevise, at fejlen enten (1) er forårsaget af projektet eller bygherrens forhold, eller (2) arbejdet er fagmæssigt korrekt ud fra betragtninger om byggetidens viden.⁷⁴

Det forhold, at der foreligger en mangel, betyder ikke automatisk, at dette medfører *erstatningsansvar*, men i første omgang alene *mangelsbeføjelser*.⁷⁵ Udgangspunktet i AB 92 er, at entreprenøren har ret og pligt til at afhjælpe jf. AB 92 §§ 31-32. Er dette ikke muligt, er udgangspunktet derefter forholdsmæssigt afslag jf. AB 92 § 34.

I praksis omhandler spørgsmålet dog oftest erstatning, når sagen foreligger for voldgiftsretten. Et praktisk eksempel kan være, at der opstår uenighed om, hvorvidt der foreligger en mangel, hvilket kan medføre, at bygherren tilbageholder betaling. Herefter standser entreprenøren arbejdet. Såfremt der ikke kan findes enighed eller indgås et forlig, vil den ene part oftest indlede en voldgiftssag, og bygherren antager en ny entreprenør til at udbedre manglen. Det er udgiften til den nye entreprenør, som danner baggrund for det tab, som bygherren i voldgiftssagen søger erstattet, og det er manglen, som er ansvarsgrundlaget. Der er derfor snarere tale om en udbedringsgodtgørelse for bygherrens vedkommende end en egentlig erstatning i klassisk forstand. For entreprenørens

---

⁶⁹ En mulighed for at dette kan ændre hvordan funktionskrav fortolkes, omtales i afsnit 4.2.6.

⁷⁰ Tilføjeisen er omtalt af *Hørlyck* i TBB 2018.299 som "[...] en god ting[...]". Ændringen er endvidere omtalt af *Torsten Iversen* i TBB 2018.398, afsnit 9. *Torsten Iversen* kritiserer placeringen af AB som værende lavest i fortolkningsrangsfølgen, idet han ikke mener, dette er helt retvisende, om end det stemmer overens med den norske NS 8405, som *Iversen* også henviser til som værende overlegen på en række områder.

⁷¹ Jf. *Ole Hansen*: *Entrepriseretlige mellemformer* s. 65.

⁷² Jf. *Torsten Iversen*: *Entrepriseretten* s. 605f.

⁷³ Jf. *Hørlyck*: *Entreprise* s. 376.

⁷⁴ *Ibid.* s. 376.

⁷⁵ Jf. *Torsten Iversen*: *Entrepriseretten* s. 568.

vedkommende vil han søge sit udførte arbejde betalt samt eventuelle krav om tabt fortjeneste erstattet.

I litteraturen opdeles entreprenørens ansvarsområder undertiden i fem hovedkategorier: materialefejl, udførelsesfejl, projekterings- og rådgivningsfejl, retlige mangler og udviklingsskader.⁷⁶ Visse fejlkategorier bevæger sig på tværs af, hvilken ydelse den er udslag er. F.eks. kan en projekteringsfejl fra entreprenøren selv medføre både en udførelsesfejl og en materialefejl og en udviklings-skade. Spørgsmålet om, hvad der er hovedårsagen, må derfor skulle bestemmes ud fra, hvilken fejl der medførte den anden, med henvisning til hovedårsagslæren jf. *TBB 2004.219*.⁷⁷

I AB 18 § 47 er valgt at henvise til § 12 om entreprenørens ydelse, hvorved det pædagogisk fremhæves, at ydelsen er reguleret i aftalen og fagmæssige normer, og at en mangelsbedømmelse hviler på dette. Der er konsekvensmæssigt indført en tilføjelse i AB 18 § 47, stk. 3 som hviler på MgO-sagen (*TBB 2017.779*), og at en bygherres godkendelse af et formålsuegnet materiale fritager entreprenøren for ansvaret for manglen.

3.1.3 Totalentreprise eller klassisk entreprise?

Med ordet totalentreprise menes de situationer, hvorunder entreprenøren, enten direkte eller indirekte, har påtaget sig at være totalentreprenør og dermed stå for den væsentligste del af projekteringen, samt de aftaleforhold hvorunder ABT 93 er vedtaget. Som anført ovenfor, kan det være et tvistepunkt, om der foreligger totalentreprise.

At en entreprenør som udgangspunkt ikke bærer noget projekteringsansvar, støttes af de afgørelser, som omhandler, hvorvidt der har været aftalt totalentreprise eller ej. I de afgørelser, hvor det konstateres, at entreprenøren ikke har været antaget som totalentreprenør, er entreprenøren blevet frit fundet for projekteringsansvar jf. *TBB 2017.909*.⁷⁸

TBB 2017.909: Bygherre BH skulle i juni 2015 have opført 3 dobbelthuse af entreprenør E. Igen-nem forløbet havde E været omtalt både som entreprenør og hovedentreprenør, men aldrig totalentreprenør. Derudover var der i det skriftlige grundlag (bestående af kontrakten samt tilbuddet) vedtaget, at AB 92 var gældende i kontraktforholdet. Om projekteringsansvaret udtalte voldgifts-retten: ”Voldgiftsretten anser herefter E som hovedentreprenør uden projekteringsansvar, idet det, der er anført af BH til støtte for, at E har været totalentreprenør på projektet, ikke kan føre til en anden vurdering.”

Et andet tvistepunkt i sagen vedrørte skimmelsvamp i taget. Projektet materialet viste sig at være utilstrækkeligt, men E havde ikke tilstrækkeligt rådført sig over for BH samt lavet udførelsesfejl. Som følge af dette måtte BH og E hver især bære 50 % af de afholdte afhjælpningsudgifter.

---

⁷⁶ Jf. *Vestergaard Buch*: Entrepriseretlige Mangler s. 35-37.

⁷⁷ Jf. *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 829.

⁷⁸ Sml. *KFE 1998.23* og *KFE 1982.36*.

3.1.4 Bedømmelsesnormen

Bedømmelsesnormen for en entreprenør er ligeledes en professionsnorm med culpaansvar.⁷⁹ Dette har støtte i AB 92-betænkningen, der betegner entreprenørens ansvar som et culpaansvar med omvendt bevisbyrde, efter der er konstateret svigt i udførelsen.⁸⁰ Skyldes svigtet forhold, som entreprenøren ikke bærer risikoen for jf. AB 92 § 12, er han ansvarsfri.

I sidste ende vil vurderingen af, om entreprenøren ikke har udført arbejdet som aftalt, eller ikke fagmæssigt korrekt, være en vurdering, der foretages af en syns- og skønsmand eller en branche-forening.

3.2 Indsigelsespligt og projektgennemgang

3.2.1 Indsigelsespligt

Der er enighed i både litteraturen såvel som i praksis om, at der påhviler en entreprenør en indsigelsespligt ved uklarheder i projekt materialet, der er af en tydelig eller åbenlys karakter.⁸¹ Dette synspunkt er ingen nyskabelse.⁸² I praksis anvendes formuleringen *klare og åbenlyse fejl*. Pligten udspringer af den obligationsretlige loyalitetspligt, men har bl.a. fundet udtryk i AB 92 § 15, stk. 1-3.⁸³ Derudover ses i AB 92 § 11 en oplysningspligt f.eks. i forbindelse med projektgranskning og -gennemgang.⁸⁴

Det påpeges i litteraturen, at en skelnen mellem det separate indhold af § 15, stk. 1-3 er unødvendig, da bestemmelserne synes at være udtryk for samme princip – at en entreprenør har pligt til at advare mod forhold han indser eller måtte indse kunne være problematiske eller medføre fejl.⁸⁵

---

⁷⁹ Jf. afsnit 2.2.

⁸⁰ Jf. AB 92-betænkningen s. 123.

⁸¹ Jf. *Kristian Skovsgaard*: *Entreprenørens ekstraarbejder* s. 43f, *Torsten Iversen*: *Entrepriseretten* s. 401ff, *Hørlyck*: *Entreprise* s. 220 ff. *Ole Hansen*: *Entrepriseretlige mellemformer* s. 120f samt *Vestergaard Buch*: *Entrepriseretlige mangler* s. 112ff.

⁸² Allerede i førsteudgaven til *Jul. Lassen*: *Obligationsrettens specielle del* fremgår af § 141, II, 1 (s. 418 i tredjeudgaven) ”For Mangler, der skyldes Værksherrens Forhold, saasom hans Ordre eller det af ham ydede Materiale, hæfter, som allerede bemærket, Værksmesteren ikke, *med mindre han er i Brøde ved ikke at advare Værksherren*” (min kursivering). Også fremhævet af *Torsten Iversen* i U 2013B.351.

⁸³ Jf. *Torsten Iversen* i TBB 2008.103 der opdeler loyalitetspligten i fem underkategorier, der kan være temmelig overlappende. Det drejer sig navnlig om (1) oplysningsforpligtelser, (2) reklamlationsforpligtelser, (3) samarbejdsforpligtelser, (4) afværgeforpligtelser og (5) omsorgsforpligtelser. Hvad angår de forhold, som en entreprenør ud fra synspunkter om loyalitet bør sige fra over for, vil der hovedsageligt være tale om samarbejdsforpligtelser, afværgeforpligtelser og oplysningsforpligtelser.

⁸⁴ Projektgennemgang behandles under afsnit 3.2.2.

⁸⁵ Jf. *Vestergaard Buch*: *Entrepriseretlige mangler* s. 112.

De situationer, hvorunder et manglende spørgsmål eller manglende klarhed har medført, at entreprenøren mistede adgang til at kræve betaling for et ekstraarbejde, behandles ikke her, men situationen blev behandlet i to nyere afgørelser jf. *TBB 2017.770* og *TBB 2017.768*.⁸⁶

Oplysningspligten i AB 92 § 15, stk. 1-3 kunne også formuleres som en spørgepligt. Undervejs i byggeriet kan der forekomme uklarheder ved projektet. Det følger af AB 92 § 15, stk. 1-3, at en entreprenør ikke blindt kan udføre projektet som foreskrevet, hvis dette er åbenlyst i strid med bygherrens interesse. Et eksempel kunne være, at der er projekteret badeværelser med vaske, men uden toiletter. Dette bør entreprenøren senest under installationen af vaskene gøre bygherren eller dennes rådgiver opmærksom på. Mangler der derimod skabe eller lign. accessorisk inventar på badeværelset, er det måske knap så åbenlyst, hvilket ikke bør udløse en spørgepligt. Grænsedragningen er svær og må afgøres i hvert enkelt tilfælde for sig. Et illustrerende tilfælde er *TBB 2017.909*, hvor entreprenøren blev pålagt 50 % af de afholdte afhjælpningsudgifter, på baggrund af ikke at have undersøgt uklarheder i projektet materialet tilstrækkeligt.⁸⁷

Spørgsmålet om loyalitetspligtens indhold, oprindelse og afgrænsning er blevet omtalt som *hot* og behandlet i indtil flere værker i nyere tid.⁸⁸ Det er dog anerkendt, at loyalitetspligten i sig selv ikke er en hjemmel, men snarere kommer til udtryk gennem visse bestemmelser i AB 92 og gennem det forhold, at entreprisedituationen oftest er et længerevarende kontraktforhold med uforudsete og ikkeplanlagte forhindringer og ændringer. Mens loyalitetspligten af nogle beskrives som en videre adfærdsnorm, der kan anvendes som hjemmel i løsning af kontraktretlige tvister,⁸⁹ beskrives loyalitetspligten af andre som en mere begrænset, men anerkendt kontraktfortolkningsgrund-sætning:

”Løsningen må altid i første række søges ud fra overvejelser om, hvad der følger af lovgivning og praksis, parternes aftale, sædvaner og kutymer, praktiske hensyn osv. Men disse overvejelser farves af loyalitetspligten, der gennemsyrrer hele kontraktsretten. Loyalitetspligten angiver ingen løsning, men den angiver en retning - både når det gælder fastlæggelsen af parternes forpligtelser og rettigheder (fortolkning), og når det gælder effektueringen af dem (hensyntagen til modparten, bl.a. vha. underretning og reklamation)”.⁹⁰

---

⁸⁶ *Torsten Iversen* understreger ligeledes i sin artikel U2013B.351, at situationen om mistet vederlagskrav eller mistet betaling for ekstraarbejde falder uden for behandlingen af emnet.

⁸⁷ Afgørelsen er refereret ovenfor i afsnit 3.1.3.

⁸⁸ Bl.a. omtales loyalitetspligten indgående i *Ole Hansen*: Det Entrepriseretlige Hjemmelsproblem samt efterfølgende af *Torsten Iversen* i TBB 2008.103, hvori der henvises til fem nordiske disputater om emnet: *Sacharias Votinius*: Varandra som vänner och fiender - en idekritisk undersökning om kontraktet och dess grunn, *Anders Holm*: Den avtalsgrundade lojalitetsplikten - en allmän rättsprincip, *Erika Björkdal*: Lojalitet och kontraktliknande förhållanden, og *Jori Munukka*: Kontraktuell lojalitetsplikt, *Henriette Nazarian*: Lojalitetsplikt i kontraktforhold.

⁸⁹ *Ole Hansen*: Det entrepriseretlige hjemmelsproblem s. 175ff.

⁹⁰ Jf. *Torsten Iversen* i TBB 2008.103, afsnit 8.

At manglende overholdelse af en spørgepligt i en række sager har medført ansvar, er måske sket ud fra bl.a. loyalitetshensyn, men ansvarsgrundlaget har været en åbenlys glemt ydelse eller betragtninger om *måtte-viden*. Der er dog enighed om, at der er tale om et svært definerbart område.⁹¹

Grænsedragningen vedrørende indsigelsespligten har bl.a. været et tvistepunkt i TBB 2011.547 og TBB 2009.677 og TBB 2000.86:

TBB 2011.547: Køberne af to projektboliger, K1 og K2, havde efter overtagelsen konstateret mangler ved isolationen samt gyngende gulve. K1 og K2 indgav herefter klageskrift mod projektselskabet S, der adciterede rådgiver R og entreprenør E. Det blev lagt til grund, at isoleringen var mangelfuldt udlagt, og at dampspærren var placeret forkert. Tvisten i sagen vedrørte henholdsvis, om gulvene var udført fagmæssigt korrekt, samt om hvorvidt entreprenøren, på trods af rådgiver R's bevidste placering af dampspærren i projektet, skulle have sagt fra over for denne projektering, grundet sit fagmæssige kendskab. Voldgiftsretten udtalte først, at gulvene ikke levede op til de subjektive krav i normen for trægulve, hvorfor de var mangelfulde. Dernæst udtalte voldgiftsretten om isoleringen: "Uanset at det ikke kan udelukkes, at dampspærrens placering er udtryk for et bevidst valg fra arkitektens side, findes der at være tale om en så klar fejl, at E som udførende entreprenør burde have påtalt forholdet over for bygherren." Herefter blev E pålagt at bære 1/3 af udgifterne til den samlede udbedring. Hvad angik trægulvene, fandt voldgiftsretten, at dette var udslag af en projektfejl, for hvilken E ikke bar noget ansvar, da E ikke havde haft mulighed for gennem sit arbejde at forholde sig til etageadskillelsens ombygning.

I TBB 2009.677 samt TBB 2000.86 blev entreprenøren frifundet, da fejlene ikke var åbenlyse.

TBB 2009.677: Under en tagrenovering af 3 ejendomme i 1998-1999 antog bygherre BH Totalrådgiver TR og underrådgiver UR til at udarbejde et projektmateriale og entreprenør E til at udføre projektet. ABR 89 var vedtaget for rådgiverne, og AB 92 for entreprenør E. Hovedtvisten var, om der hos UR, og derved TR, var begået projekteringsfejl, og om E som udførende tagbedækker havde lavet udførelsesfejl, samt om E burde have gjort indsigelse mod projekteringen. Det blev af voldgiftsretten konstateret, at der var tale om en "klar projekteringsfejl", hvilket for UR, og dermed også TR, medførte erstatningsansvar. Hvad angik E udtalte voldgiftsretten: "[E] har udført taghattenes sider i overensstemmelse med [UR's] projekt. Det er ikke godtgjort, at [E] har udført arbejdet med fluenettene i strid med givne anvisninger. [E] har ikke haft anledning til at gøre opmærksom på projektets utilstrækkelighed. [E] har herefter ikke pådraget sig ansvar for udbedringsudgifter eller for skaderne efter snefygningen i tagrummet." (min kursivering). E blev herefter frifundet for et eventuelt ansvar som følge af manglende overholdelse af en indsigelsespligt.

---

⁹¹ *Ibid.*

TBB 2000.86: Ved et tunnelprojekt blev vægelementer fra hovedentreprenør HE og underleverandør UL placeret forkert, idet det ene sæt elementer var armeret til fuldt tryk og det andet til reduceret tryk. Det viste sig, at de tegninger, HE havde modtaget af BH, som var udarbejdet af dennes rådgiver R, havde byttet om på højre og venstre side (nord og syd). På tegningerne var den højre (nordlige) side projekteret med fuldt jordtryk, mens den venstre (sydlige) var projekteret med reduceret tryk. Det omvendte var imidlertid tilfældet. Voldgiftsretten udtalte: ”I et sådant tilfælde er det utvivlsomt udgangspunktet, at bygherrens projektansvarlige hæfter for det tab, der er en følge af fejlen, og at entreprenøren kun er ansvarlig i det omfang, projektfejlen er så åbenbar og indlysende, at entreprenøren burde have set den og gjort indsigelser. Det er vores opfattelse, at den foreliggende fejl på ingen måde er af en sådan karakter, at HE og UL kan lastes for ikke at have opdaget den og påpeget den over for bygherren.” Voldgiftsretten fandt efterfølgende R ansvarlig for projektfejlen og den dertilhørende uklarhed.

I litteraturen konkluderes ud fra ovenstående afgørelser, at der eksisterer et ”forsigtigt udgangspunkt” om, at de strenge krav, som stilles til bygherrens udbud jf. AB 92 § 2, stk. 2, omvendt medfører, at der må stilles begrænsede krav til, i hvor stor udstrækning den udførende entreprenør skal gøre indsigelse over for projektklarheder.⁹² I to nye afgørelser er der blevet taget stilling til indsigelsespligten, navnlig *TBB 2016.949* samt *TBB 2016.838*.⁹³

TBB 2016.949: Ved en restaurering og ombygning havde bygherre BH antaget entreprenør E til at udføre arbejdet. Tvisten vedrørte påståede mangler ved en dampspærre, for hvilken totalrådgiver TR bar projekteringsansvaret. Voldgiftsretten fandt, at projektmaterialer ikke klart og entydigt beskrev udførelsen, og at der på dette punkt ikke forelå et bygbart projekt. Endvidere fandt voldgiftsretten, at E havde fremsendt projektforespørgsel PA 41 og efterfølgende påmindelser til TR vedrørende uklarheden, men ikke modtaget efterfølgende oplysninger om udførelsen, hvilket voldgiftsretten anså for en stiltiende accept og herigennem en opfyldelse af indsigelsespligten. Voldgiftsretten fremhævede endvidere, at TR også ved sit tilsyn var vidende om uklarheden og E’s fremgangsmetode.

I og med at skønsmandens forklaring samt parternes procedure er udeladt, efterlader afgørelsen lidt at ønske, hvad angår klarheden af voldgiftsretten udtalelse. Sikkert kan det dog fastslås, at denne afgørelse ikke ændrer ved det i AB 92 § 2, stk. 2 fæstnede synspunkt om projektets klarhed og det hertil knyttede modsvar i, at entreprenøren hæfter for *klare og åbenlyse fejl*. Afgørelsen viser videre, at entreprenøren opfyldte sin indsigelsespligt ved at fremsende en projektforespørgsel.⁹⁴

---

⁹² Jf. *Ole Hansen*: Entrepriseretlige mellemformer s. 122f.

⁹³ Der var endvidere spørgsmål om indsigelsespligt i *TBB 2017.419* samt *TBB 2016.856*, men disse vedrørte hhv. rådgiverens indsigelsespligt og en totalentreprenør.

⁹⁴ Andre afgørelser der behandler opfyldelse af pligten til at sige fra, er f.eks. *KFE 1977.4*, *KFE 1989.65*, *TBB 2001.603*, *KFE 2004.323* samt *TBB 2009.581*. Som nævnt af *Torsten Iversen* i U 2013B.351 er det svært at udlede en klar tendens fra afgørelserne.

TBB 2016.838: Ved opførelsen af en større bygning i hovedentreprise antog hovedentreprenør HE underentreprenørerne UE1 og UE2 til facadearbejde og vinduespartier. Der var ikke udførelsesmangler ved U1 og U2's arbejde, idet voldgiftsretten fandt, at projektet, som totalrådgiver TR var ansvarlig for, var mangelfuldt. Om indsigelsespligten udtalte voldgiftsretten, at "[...] der er tale om en relativt kompleks projekteringsdetalje og således ikke en så åbenlys projekteringsfejl, at det kan lastes de udførende entreprenører – UE1 og UE2 – at de ikke forud for eller under udførelsen henledte [HE], [TR] eller [BH] herpå." Herefter fandt voldgiftsretten, at der ikke for UE1 og UE2's vedkommende var noget ansvarsgrundlag.

Heller ikke afgørelsen *TBB 2016.838* synes at rykke ved udgangspunktet for entreprenørens indsigelsespligt, og voldgiftsrettens anvendelse af ordene "åbenlys projekteringsfejl" stemmer overens med antagelsen om, at bedømmelsen sker ud fra, om der foreligger en *klar eller åbenlys fejl*. Afgørelsen, der kun indeholder partsforklaringer ud over voldgiftsrettens begrundelse og resultat, fremstår korrekt over for de indklagede parter. Det er til gengæld bemærkelsesværdigt, at leverandør L1, der havde leveret de utætte vinduer som systemleverance, og hovedentreprenøren HE, der bar det samlede ansvar for UE1-3, ikke var inddraget i sagen.⁹⁵

Ud fra analyse af ovenstående domme, nye såvel som gamle, fastholdes, at i hvert fald *klare og åbenlyse fejl* bør påpeges. Sker dette ikke, kan det medføre, at E ifalder en del af erstatningsansvaret jf. *TBB 2011.547*.⁹⁶ Entreprenøren skal derudover spørge bygherren eller rådgiveren ved åbenlyse uklarheder i projektet. Overholder entreprenøren ikke denne spørgepligt, kan dette ligeledes føre til et medansvar jf. *TBB 2017.909*. Entreprenøren kan fjerne denne risiko ved at fremsende en projektforspørgsel, jf. *TBB 2016.949*.

3.2.2 Skærpelse af indsigelsespligten som følge af projektgennemgang

I AB 92 § 11, stk. 1 fastlægges det, at en bygherre i udbudsmaterialet kan bestemme, at entreprenøren skal deltage i en projektgennemgang. Det kræver således en særlig vedtagelse, for at projektgennemgangen skal finde sted. På dette punkt adskiller bestemmelsen sig fra den ovenfor kommenterede almindelige indsigelsespligt i medfør af AB 92 § 15, stk. 1-3.

Bestemmelsen har en særlig relevans vedrørende indsigelsespligten, da det er nemmere at opdage fejl, hvis man har gennemgået projektet og de forskellige udførelsesfaser. Spørgsmålet bliver dermed, om grænsen for, hvornår en entreprenør skal sige fra, skærpes.⁹⁷ At bedømme ud fra AB-betænkningen er svaret *benægtende*, idet der om projektgennemgangen udtales følgende: "Pro-

---

⁹⁵ Samme pointe er påpeget af redaktøren på T:BB.

⁹⁶ Jf. *Ole Hansen*: Entrepriseretlige mellemformer s. 122ff.

⁹⁷ Emnet er ligeledes behandlet af *Niklas Korsgaard Christensen* i *TBB 2018.358*.

jektgennemgang skal hverken benyttes til at revidere projektet eller til at omgøre bygherrens intentioner. Gennemgangen påvirker ikke ansvarsforholdene, uanset om den fører til ændringer i projektet eller ej”.⁹⁸

I en række afgørelser er en entreprenør, der har deltaget i en projektgennemgang, imidlertid blevet pålagt et ansvar begrundet i en pligt til at sige fra baseret på en *burde-viden*.⁹⁹ Dette er en skærpelse af ansvaret i forhold til det, der gælder med hensyn til de åbenlyse og klare fejl omtalt ovenfor. Dette gælder f.eks. *KFE 1998.71* samt *TBB 2005.562*.¹⁰⁰

KFE 1998.71: Efter der blev afleveret i 1991, viste der sig problemer med nedfald af tagsten. Der opstod derved skader på udhæng og bygninger. Bygherre BH rettede herefter et erstatningskrav mod entreprenør E og rådgiver R for afhjælpningsomkostningerne. Hovedtvisten i sagen var, om entreprenør E burde have foretaget ekstra sikring af tagsten i udhængsområdet som følge af ekstraordinære vindbelastninger. Voldgiftsretten fandt, at årsagen til nedfald skyldes utilstrækkelig binding og fastholdelse af tagsten. Voldgiftsretten udtalte videre, at E bar et ”medansvar for konstruktionen, idet de som professionelle entreprenører burde vide, at oplægningsvejledningens angivelser af antal bindinger ikke var tilstrækkelig som grundlag for fastlæggelsen af omfanget af bindinger [...]” og at ”Problemet [...] burde være konstateret ved den obligatoriske projektgranskning. Ansvaret for, at dette ikke er sket, påhviler efter voldgiftsrettens opfattelse primært [E], men også delvis [arkitekt A]”.

Synspunktet om, at deltagelse i projektgennemgang skærper indsigelsespligten, stemmer godt overens med de generelle momenter, beskrevet i litteraturen i relation til, hvad der bør inddrages i en vurdering af, om entreprenøren har handlet ansvarspådragende ved ikke at iagttage indsigelsespligten.¹⁰¹ F.eks. at jo dybere en involvering i byggeriet er, jo større mulighed for at opdage fejlen. Afgørelsen svækkes dog af, at det ikke fremgår af *KFE 1998.71*, om der var indgået en særlig aftale om ”obligatorisk projektgranskning”.¹⁰²

TBB 2005.562: I 2001 indgik bygherre BH en aftale med entreprenør E1 og entreprenør E2, der skulle stå for forskellige indvendige og isoleringsrelaterede arbejder på to ud af i alt fire bygninger hver. Efter at arbejdet var afleveret, kunne BH ikke opnå ibrugtagningsstilladelse, da byggeriet ikke opfyldte myndighedskrav om ventilation mellem tagflade og isolering. Landsretten bemærkede, at taget ifølge skønsmanden var ”både usædvanligt og problematisk”, hvorefter landsretten udtalte, at ”[d]e indstævnte, der kunne indse, at den valgte tagkonstruktion indebar, at der ikke blev opnået

---

⁹⁸ Jf. AB-betænkningen s. 81. Dette synspunkt tiltrædes af *Niklas Korsgaard Christensen* i *TBB 2018.358*, og fremhæves også af *Torsten Iversen*: *Entrepriseretten* s. 419.

⁹⁹ Jf. *Niklas Korsgaard Christensen* i *TBB 2018.358* samt *Ole Hansen*: *Entrepriseretlige mellemformer* s. 129.

¹⁰⁰ Sml. *TBB 2011.272*, *TBB 2004.423 V*, *U 1994.612 H* samt *Hørlyck*: *Entreprise* s. 160.

¹⁰¹ Jf. *Torsten Iversen*: *Entrepriseretten* s. 422.

¹⁰² *Ibid.* s. 421.

en tilstrækkelig ventilation, burde have gjort appellanten opmærksom herpå, og de burde endvidere, da de i forbindelse med deres arbejde hverken helt eller delvist søgte at afhjælpe problemet, have taget et forbehold i denne henseende". Landsretten pålagde herefter E1 og E2 et medansvar for det mangelfulde tag. Landsretten udtalte i forlængelse heraf, at da tagkonstruktionen i sig selv var uhensigtsmæssig, og da BH var nærmest til at vide dette (BH var entreprenør og havde leveret tegningerne), måtte BH bære hovedansvaret, hvorfor E1 og E2 kun blev pålagt at bære i alt 1/3.

Det ses af afgørelsen, at sprogbrugen "kunne indse" og "burde have gjort appellanten opmærksom herpå" er en strengere ansvarsnorm, end de klare og åbenlyse fejl. Der blev til gengæld kun pålagt de to entreprenører 1/3 af ansvaret (og ikke 2/3 som i den nedenfor citerede *TBB 2007.537*).¹⁰³ I *TBB 2007.537* blev der ligeledes anvendt en strengere ansvarsbedømmelse, idet voldgiftsretten også her anvendte en sædvanlig culpaterminologi:¹⁰⁴

TBB 2007.537: Bygherre BH antog i september 2000 entreprenør E i en "hovedentreprisekontrakt" til at opføre en restaurant. AB 92 var vedtaget. Der var i kontrakten henvist til et af BH leveret projekt, der var sammenstykket af beskrivelser fra forskellige tidligere byggerier og ikke var klart eller entydigt. Tvisten i sagen vedrørte et vådrum, der skulle udføres, således at det levede op til en MK-godkendelse, da rengøringen af området medførte betydelige mængder vand. Det blev lagt til grund, at den væsentligste mangel bestod i E's udførelse af vådrummet med forkerte vægplader og utilstrækkelig membran, hvilket medførte betydelige fugtskader. Voldgiftsretten udtalte, at grundet den betydelige tvivl i projektet om, hvilket materiale der skulle have været anvendt, burde E have rådført sig med BH. E bar ud over udførelsesfejlen også ansvaret for at have leveret materialer, der ikke levede op til MK-godkendelsen. Herefter blev E pålagt at bære 2/3 af ansvaret. Hvad angik BH udtalte voldgiftsretten: "[BH] må herefter som følge af det utilstrækkelige projekt og den fejlagtige accept af forskellige materialer til vådrumssikringen bære en del af ansvaret for den ukorrekte brug af forskellige materialer til vådrumssikringen".

At begrunde et område med en skærpet indsigelsespligt i *TBB 2007.537* synes noget vidstrakt, idet det ikke fremgår direkte af voldgiftsrettens præmisser, at entreprenøren burde have projekteret eller på anden vis undlod at spørge eller involvere sig, men kun at kombinationen af udførelsesfejlen og det leverede (og dermed ikke valgte) materiale var så utilstrækkelig, at det medførte ansvar.

Det synes vanskeligt at drage nogen mere præcis grænse for en strengere indsigelsespligt baseret på culpaterminologi ud fra ovenstående afgørelser. Derimod kan man opstille nogle generelle synspunkter, der taler for at pålægge entreprenøren en indsigelsespligt.¹⁰⁵ Denne tilgang forekommer

---

¹⁰³ Ole Hansen henviser endvidere til *TBB 2002.335* til støtte for det skærpede område.

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ Jf. Torsten Iversen: *Entrepriseretten* s. 420f. Se også *samme* i U2013B.351.

mere nærliggende, når der er tale om en praksis, der af samtlige teoretikere beskrives som konkret begrundet.¹⁰⁶

Det problematiske ved at anvende culpaterminologi med formuleringen ”burde-viden” skyldes, at man ved professionsculpa kun ifalder ansvar for faglige fejl *inden for sin ydelse*. Ansvar begrundet i indsigelsespligten ligger derimod i et område *uden for entreprenørens klassiske ydelse*. Af denne årsag er det de *klare og åbenlyse fejl*, som det antages, at entreprenøren *måtte have set*, han bør ifalde ansvar for!¹⁰⁷ Der er altså tale om en ganske streng bevisregel, men et lempet ansvar.

De ovenstående afgørelser bør anses for afvigertilfælde, der er konkret begrundede, og ikke udtryk for, at der eksisterer et fast skærpet område for indsigelsespligten. Afgørelserne er snarere udtryk for, at der kan opstå særlige situationer. F.eks. at entreprenøren har lavet så meget forkert, at der pålægges ansvar ud fra professionsculpa som i *TBB 2007.537*. Derudover kan entreprenøren på anden vis have medført så megen skade, at han ikke som professionel kan undgå at bære en del af ansvaret (som i *TBB 2005.562*).

Pålægges man fremadrettet entreprenøren et solidarisk ansvar eller medansvar baseret på en *burde-viden*, uden at der foreligger helt særlige omstændigheder, har man *de facto* gjort det til en fast del af entreprenørens ydelse at kontrollere og efterse projektet under projektgennemgangen. Dette vil være i modsætning til, hvad der blev skrevet i AB-betænkningen.

3.2.3 Projektgennemgang under AB 18

AB 18 § 19 ændrer den nuværende mulighed for at *vedtage*, at entreprenøren skal deltage i en projektgennemgang, til at der nu *automatisk* afholdes projektgennemgang inden projektets begyndelse med henblik på at finde uhensigtsmæssigheder, uklarheder og risici.¹⁰⁸

Om den nye AB 18 § 19 bemærker *Korsgaard*, at manglende deltagelse i (den nu automatiske) projektgennemgang vil påvirke reaktionspligten på en skærpende måde. *Korsgaard* bemærker i forlængelse heraf, at det, som taler for en culpanorm frem for en ”klar eller åbenlys fejl”, er, at entreprenøren ikke må have mulighed for at udeblive og derved omgå intentionen bag den nye AB 18 § 19.¹⁰⁹ Herefter foreslås, at der indsættes et ”burde” i den endelige version af AB 18 § 19. Dette støtter *Korsgaard* bl.a. på loyalitetspligten, der tidligere var uskrevet, men nu følger af AB 18 § 19, stk. 2, og oplysningspligten, der er blevet (pædagogisk) udspecificeret i § 19, stk. 4.¹¹⁰

---

¹⁰⁶ Jf. *Kristian Skovsgaard*: Entreprenørens ekstraarbejder s. 43f, *Torsten Iversen*: Entrepriseretten s. 401ff, *Hørlyck*: Entreprise s. 220 ff. *Ole Hansen*: Entrepriseretlige mellemformer s. 120f samt *Vestergaard Buch*: Entrepriseretlige mangler s. 112ff.

¹⁰⁷ En lignende bedømmelse findes i AFTL § 4, når en afsender *måtte indse*, hvad acceptanten gik ud fra.

¹⁰⁸ Uklarhed i denne formulering omtales af *Torsten Iversen* i TBB 2018.310.

¹⁰⁹ Jf. *Niklas Korsgaard Christensen* i TBB 2018.358.

¹¹⁰ En række af disse ”pædagogiseringer” kritiseres af *Torsten Iversen* i TBB 2018.310, TBB 2018.326 og TBB 2018.398.

Af samme årsager som beskrevet ovenfor, bør der udvises en vis betænkelighed over for at indsætte ”burde” i AB 18 § 19. Vælger man at følge dette forslag (som fremsat i *TBB 2018.358*), står byggebranchen over for en situation, der minder om ”piskerodden eller guleroden”. Påpeger entreprenøren ikke uklarheder, han *bør* se, kan han blive erstatningsansvarlig. Indførte man i stedet en belønnings- eller incitamentsordning, bliver entreprenøren måske ivrig efter at finde uklarheder. Et forslag kunne være, at de uklarheder, som blev påpeget af entreprenøren under en projektgennemgang, stadig måtte udføres i regning (som ekstraarbejde) frem for at være kontraktarbejde. En anden løsning kunne også være, at man gav en godtgørelse til entreprenøren for ”mistet konkurrenceudsættelse”, til entreprenørens fordel. Dette kunne gøres med et tillæg på de 5 %, der foreslås i ABR 18 § 49, stk. 2.

Som det påpeges af *Korsgaard de lege ferenda*, bliver det interessant at se, hvorvidt AB-udvalget fraviger udtalelsen fra nuværende AB-betænkning.¹¹¹ Medlem (og pennefører) af AB-udvalget, fhv. højesteretsdommer *Niels Grubbe*, udtalte på høringskonferencen, at der ikke bliver tale om gratis kontrol af det udførte eller ”*find fem fejl*”.¹¹² Vælger man at udvide området for indsigelsespligten til nu at være baseret i culpaterminologi, må det alt andet lige påpeges, at entreprenøren formentlig nu vil bestræbe sig yderligere på at finde fejl, som han ”burde have set”, hvorfor der måske reelt set bliver tale om ”*find fem fejl*”.

3.4 Sammenfatning

Projekterings- og rådgivningsydelser falder som udgangspunkt ikke inden for entreprenørens klassiske ydelser. Entreprenøren skal dog gøre opmærksom på åbenbare og indlysende fejl, og der påhviler ham således en vis ”indsigelsespligt”. Entreprenøren kan naturligvis ved særlig aftale have påtaget sig en projekteringsforpligtelse, f.eks. ved at indgå en totalentreprisekontrakt eller en mellemform, der involverer projektering.

3.5 Fremtidsperspektiver ved anvendelsen af digitale modeller i byggeriet

I høringsforslaget til AB 18 § 16 er der indsat en bestemmelse om digitale modeller. Af stk. 1 fremgår det, at anvendes der digitale modeller, skal omfanget og formålet herfor fastlægges i udbudsmaterialet. Den ovenfor omtalte spørge- eller oplysningspligt må antages at blive skærpet ved udbredelsen af digitale modeller og BIM/IKT-projektering. Normalt antages det, at spørgepligten er mindre streng i de planlæggende faser og på førprojektgennemgang. Derimod bliver spørgepligten strengere, jo tættere man kommer på afleveringstidspunktet, fordi uhensigtsmæssigheder i projektet ofte tydeliggøres i udførelsen.¹¹³

---

¹¹¹ AB-betænkningen s. 81.

¹¹² Jf. omtrent 44:30 i live-feed fra høringskonferencen om det nye AB-system, afholdt 21. februar 2018 (link i litteraturliste).

¹¹³ Jf. *Torsten Iversen*: *Entrepriseretten* s. 422.

Et eksempel kan tænkes om en VVS-rørføring, der kører gennem elinstallationer eller lignende. Denne situation kan være vanskelig at forudse for den tilknyttede VVS-underentreprenør og elinstallationsunderentreprenør på en projektgennemgang, men nemmere at se på byggepladsen, når den ene vil føre rør gennem den andens arbejde. Med en digital model, hvor de to underentrepriser er visualiseret digitalt og kan smeltes ind i et samlet projekt, vil en sådan situation tydeliggøres. Under kollisionskontrol vil det nærmest ”springe i øjnene”. I et sådan tilfælde taler anvendelsen af digitale modeller for, at indsigelsespligten bliver strengere på et tidligere stadie.

I AB 18 § 16, stk. 5 reguleres ansvaret for brugen af den digitale model. Der foreslås indført en bestemmelse om, at den, som stiller den digitale model til rådighed, ikke hæfter for fejl i den leverede software. Denne fordeling af ansvar synes svært forenelig med andre juridiske områder, der har måttet lade sig digitalisere. Banker hæfter for softwarefejl ved bankoverførsler (men kan naturligvis rette regreskrav mod dataleverandøren, såfremt der kan findes et ansvarsgrundlag). En advokat, som oplever en softwarefejl ved upload af dokumenter til et datarum, som medfører, at en række afgørende kontrakter ikke kommer med, vil også være ansvarlig i denne situation for, at hans softwareprogram svigter ham. At bygherren skal bære risikoen for datasvigt i entreprenørens valg af dataprogram, forekommer derfor urimeligt og uforeneligt med de øvrige områder, som har måttet imødekomme digital udvikling.¹¹⁴

4. Ansvar for projektering i (udvalgte) entrepriseretlige mellemformer

4.1 Indledning

Afsnit 2 og 3 har haft til formål at systematisere udgangspunktet for rådgivers og entreprenørs ydelse i en klassisk udførelsesentreprise. Det er derved blevet fastlagt, at projektering for en rådgiver er en *sædvanlig ydelse*, og at projektering for en entreprenør ligger *uden for en sædvanlig ydelse*.

Som anført i litteraturen,¹¹⁵ forekommer det undertiden, at der i store og komplekse byggeprojekter anvendes kontraktuelle *melleformer*, hvorved forstås, at den klassiske opdeling af ydelser fraviges til fordel for, at entreprenøren i større omfang inddrages tidligt i processen. Dette sker til dels under hensyn til udbudslovgivning, dels af hensyn til specialistviden på entreprenørsiden, og endelig af hensyn til, at der under længerevarende kontraktforhold sker teknologiske udviklinger undervejs, med den konsekvens at det er bedre at projektere løbende.¹¹⁶

I det følgende analyseres ansvarsfordelingen i to typesituationer.¹¹⁷ Det drejer sig navnlig om funktionsudbud (4.2) samt det tilfælde, hvor der af entreprenøren er fremsat projektforslag (4.3). Undervejs kommenteres fremtidsperspektiver ved AB 18 i de respektive underafsnit.

---

¹¹⁴ Dette problem samt brugen af åbne dataformater omtales af *Vestergaard Buch* i TBB 2018.373 afsnit 3.4.

¹¹⁵ Jf. *Torsten Iversen*: *Entrepriseretten* s. 423ff samt *Ole Hansen*: *Entrepriseretlige mellemformer* s. 16ff og s. 20.

¹¹⁶ Jf. *Ole Hansen*: *Entrepriseretlige mellemformer* s. 24ff.

¹¹⁷ For en udførlig gennemgang af de gængse mellemformer henvises til *Ole Hansen*: *Entrepriseretlige mellemformer*.

4.2 Funktionsudbud

4.2.1 Generelt om funktionsudbud

Ved funktionsudbud forstås, at der i udbuddet er foreskrevet, at *X* (entreprenør) skal levere *Y* (ydelse), der skal leve op til *Z* (krav). Eksempelvis kan et funktionsudbud vedrøre levering og projektering af en ventilationsinstallation, der skal kunne udskifte en vis luftmængde pr. time jf. *U 2010.213 H*.¹¹⁸ Anderledes formuleret er det overladt entreprenøren under ”frie tøjler” at projektere og udføre arbejdet, blot de beskrevne krav opnås.¹¹⁹ Funktionsudbud beskrives undertiden med forskellige navne: udbud på funktionskrav, partiel totalentreprise¹²⁰ og sekventiel totalentreprise.¹²¹ Visse forfattere inddrager endog systemleverancer under betegnelsen.¹²²

Torsten Iversen beskriver differentieringen mellem totalentreprise og funktionsudbud simpelt: er der tale om, at entreprenøren skal projektere det samlede projekt, foreligger der totalentreprise, og er der tale om, at blot en eller flere fagentrepriser skal projekteres, er det funktionsudbud.¹²³ Som påpeget af *Iversen* foreligger der ikke som med totalentreprise et sæt af standardvilkår, som præcist kan skabe klarhed over funktionsudbud.¹²⁴

Hørlyck anførte allerede i 1984, at bygherren ved at beskrive ydelser ud fra funktionskrav kunne pålægge entreprenører og leverandører et rådgivningsansvar.¹²⁵

Christian Johansen beskrev i 1999 funktionskrav i tæt linje hermed: ”Funktionsudbud indebærer, at bygherren ikke beskriver resultatet af entreprenørens produktion, men alene beskriver den funktion, dvs. rumstørrelse, bæreevne etc., som ydelsen skal have”.¹²⁶

Vestergaard Buch beskrev efterfølgende i 2007 funktionskrav som foreliggende i de tilfælde, ”hvor entrepriseaftalen indeholder, forudsætter eller henviser til oplysninger om funktionen af resultatet af entreprenørens ydelse i modsætning til krav til entreprenørens handlinger eller materialer”.¹²⁷

---

¹¹⁸ Refereret i afsnit 2.2.3

¹¹⁹ Jf. *Torsten Iversen*: *Entrepriseretten* s. 426f.

¹²⁰ *Ibid.* s. 427.

¹²¹ Jf. *Ole Hansen*: *Entrepriseretlige mellemformer* s. 163.

¹²² Jf. *Hørlyck*: *Entrepriseret* s. 382.

¹²³ Jf. *Torsten Iversen*: *Entrepriseretten* s. 174.

¹²⁴ *Ibid.* s. 427, da ABT 93 ikke finder anvendelse.

¹²⁵ Jf. den redaktionelle note til *KFE 1984.197*. *Hørlyck* beskriver endvidere fordelene ved at anvende ”kombinationsmuligheder” i grænsefladen mellem totalentreprise og klassisk entreprise i *Hørlyck*: *Totalentreprise*, 2. udg. (1994) s. 18. Funktionsudbuddet behandlede *Hørlyck* dog første gang i samme bogs førsteudgave s. 16-20 (1981), men forinden var det blevet behandlet af *Jørgen Hansen* i *U 1972B.285*.

¹²⁶ Jf. *Christian Johansen*: *Bygherrens ændringsret* s. 68. Også citeret i *Ole Hansen*: *Entrepriseretlige mellemformer* s. 165 (med visse fejl).

¹²⁷ Jf. *Vestergaard Buch*: *Entrepriseretlige mangler* s. 106. Også citeret i *Ole Hansen*: *Entrepriseretlige mellemformer* s. 165 med andet uddrag.

Ole Hansen uddyber om funktionskrav, at "[e]n funktionsbeskrivelse angiver altså den ønskede ydelses funktionelle egenskaber i bestemte henseender, mens et hovedprojekt principielt skal indeholde en beskrivelse af de arbejder, leverancer og til dels også processer, der skal ydes af entreprenøren."¹²⁸

Sammenfattende virker ovennævnte forfattere enige i det i indledningen fremførte synspunkt om, at X (entreprenør) skal levere Y (ydelse), der lever op til Z (krav).

Funktionsudbud medfører en væsentlig lempelse af bevisbyrden for bygherren. Dette skyldes, at bygherren ikke længere behøves at bevise, at der foreligger projekterings-, udførelses- eller materialefejl, men kan nøjes med at bevise, at det afleverede arbejde ikke lever op til funktionsbeskrivelsen jf. *KFE 1991.143*.¹²⁹ Er kravet ikke mødt, er ydelsen mangelfuld.

4.2.2 Historisk om funktionskrav og tidligere linjer i praksis

Problemstillingen om, at et byggeri ikke er fuldt færdigprojekteret, er ikke ny.¹³⁰ I en af de første afgørelser, der tager stilling til en mellemform, *KFE 1982.36*, blev aftaleformen mødt med en vis skepsis. Voldgiftsretten udtalte følgende om den anvendte (nye) organiseringsform:

"Byggeriet synes præget af manglende eller mangelfuld planlægning og styring, såvel i de indledende som i de afsluttende faser. Tegningsmaterialet og kontraktmaterialet i øvrigt er spinkelt, og "beskrivelsen" for træfagene er overladt til E. Den anvendte mellemform, hvor den udførende er "delvis" hovedentreprenør, indeholder risici for misforståelser og uklarhed vedr. ansvarsforholdet. *Den rene totalentrepriseform må anvendes, hvis egentligt ansvar for projekt, udførelse og styring skal tillægges entreprenøren.*" (min kursivering).

En anderledes tilgang til de nye organiseringsformer skete i *KFE 1984.197*, hvor der var beskrevet funktionsudbud. En tvist mellem en bygherre og en rådgivende ingeniør var opstået, idet en produktion af spær ud fra funktionskrav (formuleret af ingeniøren) havde medført mangelfulde spær. Ansvar for det blev pålagt den producerende leverandør. I en redaktionel note til afgørelsen står: "[...] nutidens produktionssystemer [fører] i mange tilfælde til, at det er acceptabelt at udbyde på funktionskrav med den virkning, at der påføres entreprenører og leverandører et rådgivningsansvar, om man vil en art delvis totalentreprise".¹³¹ Herefter synes en del afgørelser at have pålagt en entreprenør et ansvar (eller medansvar), baseret på at ansvaret for projektering overgår ved funktionsudbud.¹³²

---

¹²⁸ Jf. *Ole Hansen*: Entrepriseretlige mellemformer s. 166.

¹²⁹ Jf. *Vestergaard Buch*: Entrepriseretlige mangler s. 107.

¹³⁰ Jf. afsnit 1.1 samt *Christian Johansen*: Bygherrens ændringsret s. 57ff og *Hørlyck* i U2013B.347/2, der henviser til *samme*: Totalentreprise (1981) s. 16-21, *samme*: Entreprise s. 382.

¹³¹ Afgørelsen omtales af *Christian Johansen*: Bygherrens ændringsret s. 68. Den redaktionelle note er (formentlig) skrevet af *Hørlyck*, der har været redaktør på *KFE*'s entrepriseretlige afgørelser siden oprettelsen.

¹³² F.eks. *TBB 2008.418*, *TBB 2007.446*, *KFE 2004.323*, *TBB 2004.183*, *KFE 1995.106*.

Det interessante spørgsmål, hvad angår funktionsudbud (og mellemformer generelt), er, hvordan dette påvirker ydelses- og ansvarsfordeling.¹³³

Afgørelsespraksis viser, at *et klart formuleret og afgrænset funktionskrav* medfører, at entreprenøren har påtaget sig en projekteringsforpligtelse jf. f.eks. *TBB 2007.446 og KFE 1995.106*.¹³⁴ Omvendt medfører en generel passus i acceptskrivelsen om, at entreprisen skal ”udføres i henhold til gældende normkrav og øvrige myndighedskrav”, ikke, at der foreligger funktionsudbud jf. *U 2010.213 H*. Denne afgørelse viser, at princippet om uklarhedsreglen i AB 92 § 2, stk. 2 også gælder ved spørgsmål om funktionsudbud. Med andre ord er det bygherrens opgave tydeligt at afgrænse og beskrive de områder, hvor der foreligger funktionsudbud. Dette skyldes, at funktionsudbud er en fravigelse af den normale ansvarsfordeling. Ved manglende klarhed over fravigelsen bør fortolkning af aftalen tage udgangspunkt i normsituationen – at bygherren bærer risikoen for uklarheder i projektet.

Afgørelsen *TBB 2008.211* medfører nogen uklarhed i denne retsstilling, men den bør ses som konkret begrundet.

TBB 2008.211: I sagen havde bygherre BH i kontraktgrundlaget under ”særbeskrivelse 06.10.4 [p]rojektering” indsat en eksplicit forpligtelse til at detailprojektere kvistene, idet disse ansås som en systemleverance. Den udpegede skønsmand udtalte i spørgsmål 22 at ”I henhold til tegningsmateriale og beskrivelse er kvistene baseret på funktionsudbud, hvilket efter skønsmandens vurdering ikke er usædvanligt”. På trods af dette udtalte voldgiftsretten, at det forhold, at entreprenør E skulle montere de i særbeskrivelsen nævnte kviste, ikke kunne forstås således, at E havde ansvaret for disse, og at ”[d]ette ville være helt usædvanligt for en tømrerfagsentreprise og måtte i givet fald kræve et klarere kontraktgrundlag”.

Afgørelsen kan formentlig forklares ud fra det faktum, at bygherren havde foreskrevet og leveret kvistene (bygherreleverance), at skønsmanden ikke kunne afgøre grænsefladerne for projektet, at tømrerfirmaet E var et mindre ApS (formentlig med begrænset viden og know-how), og at dette firma var under konkursbehandling. Situationen synes derved noget særegen. Derfor fastholdes udgangspunktet om, at en klar indsat klausul om funktionsudbud eller systemleverance overfører ansvaret for projekteringsfejl til entreprenøren.¹³⁵

---

¹³³ Jf. afsnit 2.1.

¹³⁴ Jf. *Kristian Skovsgaard*: Entreprenørens ekstraarbejder s. 51.

¹³⁵ Afgørelsen er også omtalt i *Kristian Skovsgaard*: Entreprenørens ekstraarbejder s. 51. Sml. *Ole Hansen*: Entrepri-
seretlige mellemformer s. 176, der modsat mener, at resultatet er åbenbart.

4.2.3 Kræves anden udtrykkelig støtte i aftalen i nyere praksis om funktionsudbud?

Det er i litteraturen anført, at: ”det i dansk entrepriseret *må anses for usikkert*, om indarbejdelsen af en funktionsbeskrivelse – *uden anden udtrykkelig støtte i aftalen – overfører projekteringsansvaret* for denne del af ydelsen *til entreprenøren*” (min kursivering).¹³⁶

Hermed må menes en ren funktionsbeskrivelse, der dog må antages at være videregående end de generelle myndighedskrav, som forelå i *U 2010.213 H*.

Siden 2013 er der afsagt en række kendelser om funktionsudbud, men der ses endnu ikke udført nogen gennemgående analyse af disse.¹³⁷ I det følgende analyseres den nyeste praksis med det formål at afgøre, i hvilke situationer projekteringsansvaret overføres.

I afgørelsen *TBB 2017.286* blev spørgsmålet om mangler ved funktionsudbud prøvet af en voldgiftsret bestående af fem dommere, hvoraf en var landsdommer, en fhv. landsdommer og en fhv. højesteretsdommer.

TBB 2017.286: Ved opførelsen af et større hotelbyggeri indgik bygherre BH aftale af 10. april 2008 med entreprenør E ”om projektering og driftstab” af facadelukkeentreprisen med henblik på, at E skulle tildeles udførelsen af samme. Ved aftale af 6. oktober 2008 blev E tildelt udførelsen. Der var i aftalegrundlaget henvist til ”fagbeskrivelse af 29. juni 2007”, og AB 92 var vedtaget. Aftalen indeholdt i punkt 2.1, at ”Entreprisen skal af facadeleverandøren [E] betragtes som en systemleverance ET FUNKTIONSUDBUD og færdigprojektering af facadeelementerne forudsættes at foregå i et tæt samarbejde med arkitekten [...]”. Derudover fremgik af punkt 2.3, at ”[u]dbudsmaterialet angiver en principiel opbygning, som skal betragtes som kvalitative mindstefordringer. [...] På grundlag af udbudsmaterialet, herunder digital 3D-model af bygningen, skal nærværende entreprenør udføre den endelige projektering af alle komponenter under facadelukningsarbejdet [...]”. Voldgiftsretten lagde til grund, at E ved aftalen af 10. april måtte anses at have påtaget sig projektering af glasfacaderne, og at arbejdsbeskrivelsen, der var en del af denne aftale, medførte, at særlige minimumskrav til ”U-værdier” måtte overholdes. Det blev derudover fremhævet af BH, at værdierne skulle overholdes. Voldgiftsretten lagde herefter til grund, at E var bekendt med minimumskravet, og at dette mellem parterne måtte anses som aftalt til 0,69 W/m²K ud fra E’s beregninger og R’s accept af dette på vegne af BH. Det færdige projekt *as built* havde en gennemsnitlig U-værdi på 1,33 W/m²K. Voldgiftsretten udtalte herefter: ”De aftalte krav er således ikke overholdt, idet der foreligger en væsentlig overskridelse. Voldgiftsretten finder herefter, at arbejdet ikke er udført i overensstemmelse med aftalen, og at der dermed foreligger en mangel ved den udførte entreprise, jf. AB 92 § 30”. Den årsag, at det anførte referenceprodukt i udbudsmaterialet heller ikke havde overholdt U-værdien, kunne ikke føre til andet resultat, idet

---

¹³⁶ Jf. *Ole Hansen*: *Entrepriseretlige mellemformer* s. 180.

¹³⁷ Jf. f.eks. *TBB 2018.276*, *TBB 2017.286*, *TBB 2017.623*, *TBB 2015.534*, *TBB 2015.62*, *TBB 2014.416*, *TBB 2013.322*, der heller ikke er behandlet i *Kristian Skovsgaard*: *Entreprenørens ekstraarbejder*.

disse henvisninger udelukkende var under hensyn til "kvalitet og udseende" og ikke tekniske specifikationer. Den omstændighed, at BH's rådgiver R2, der var overordnet ansvarlig for facadeentreprisen, havde godkendt E's produktionstegninger, kunne heller ikke føre til et andet resultat, idet E udtrykkeligt havde oplyst R2, at de projekterede facader opfyldte kravene. Herefter tog voldgiftsretten stilling til, hvilke mangelsbeføjelser dette måtte udløse for BH. Voldgiftsretten tilkendte BH et skønsmæssigt afslag i medfør af AB 92 § 34, stk. 4 samt erstatning for afholdte varmeudgifter under ét til 6 mio. kr.¹³⁸

Afgørelsen overholder klart det ovenfor beskrevne udgangspunkt, idet voldgiftsretten lagde til grund, at som direkte årsag af, at der var aftalt funktionsudbud, og at det aftalte krav på 0.69 U-værdi ikke var mødt, var dette en mangel, som E hæftede for jf. AB 92 § 30. Hvad angår synspunktet om, at der skal være "anden udtrykkelig støtte i aftalen", indeholder afgørelsen under aftalens pkt. 2.1 og 2.3 klausuler, der "udtrykkeligt" angiver forpligtelsen til at færdigprojektere og udføre endelig projektering.

Afgørelsen kan derfor alene tages til udtryk for, at hvor der er aftalt funktionsudbud med en udtrykkelig kontraktsklausul, påhviler projekteringsforpligtelsen entreprenøren.

I afgørelsen *TBB 2015.534* blev mangler ved funktionsudbud ligeledes prøvet:

TBB 2015.534: Bygherre BH antog hovedentreprenør HE til at udføre en ventilations- og VVS-entreprise. BH havde endvidere rådgiver R tilknyttet projektet, der havde udarbejdet arbejdsbeskrivelse til brug for udbuddet, der bl.a. i afsnit 2.3 indeholdt en beskrivelse af E's projekteringsforpligtelse: "Entreprenøren skal dimensionere ventilationsaggregater og kanalsystemet i henhold til tegninger og beskrivelser. De på tegningerne viste kanaldimensioner er vejledende." Projekteringsforpligtelsen var endvidere omtalt i afsnit 2.8 samt i afsnit 4. Ventilationsanlægget skulle kunne levere en indetemperatur, både vinter og sommer, på 20 grader celsius. HE havde tilknyttet en underrådgiver UR til at udføre selve ventilationsanlægget. UR havde overset forpligtelsen i afsnit 2.3 om at dimensionere, og at de af R anførte værdier kun var vejledende. Som resultat af dette levede ventilationsanlægget ikke op til funktionskravene. R havde imidlertid oplyst forkerte tal i udbudsgrundlaget. Voldgiftsretten lagde til grund, at E havde påtaget sig at projektere (dimensionere) dele, der medførte en forkert indetemperatur, men at hovedårsagen til den forkerte temperatur var de af R oplyste forkerte tal. Ansvar blev herefter fordelt med 1/3 til HE grundet tilsidesættelsen af dimensioneringsforpligtelsen og 2/3 til R som følge af det mangelfulde projekt.

Afgørelsen virker afgjort ud fra hensyn om konkurrerende skadesårsager. Det er derimod sikkert, at HE (gennem UR) blev pålagt en projekteringsforpligtelse ud fra et klart kontraktskrav herom, og at dette medførte (del)ansvar. Fordelingen af ansvaret virker konkret begrundet, hvorfor dette

---

¹³⁸ Påstandene udgjorde krav på knap 6.2 mio. ubetalt kontraktarbejde (ud af en entreprisensum på godt 202 mio.) fra E, og modsat et krav om afslag i entreprisensummen på 70 mio. kr. samt erstatning på 2.7 mio. kr. for afholdte varmeudgifter fra BH. I lyset heraf er de tilkendte 6 mio. kr. næppe den store sejr for bygherren.

ikke kan tages til udtryk for, at det har medført en uklarhed. I fravær af ukorrekte oplysninger fra rådgiveren havde entreprenøren formentlig ifaldet ansvar for enhver mangel, der kunne tilbageføres til underdimensioneringen.

Et tilfælde med et mindre klart kontraktafsnit om projektering fremgår af *TBB 2018.257*.

TBB 2018.257: Bygherre BH indgik 19. november 2012 en entrepriseaftale med entreprenør E1 om udførelse af el- og ventilationsarbejde og med det koncernforbundne E2 om VVS-arbejde under en tilbygning på en eksisterende ejendom. D. 20. oktober 2014 trådte E2 i frivillig likvidation. AB 92 var vedtaget. Voldgiftsretten lagde til grund, at der i begge entrepriseaftaler var henvist til en funktionsbeskrivelse af 11. juli 2012, og af aftalerne fremgik, at ansvar for projektering, dimensionering og konstruktiv udførelse påhvilede entreprenørerne. E1 var derfor erstatningsansvarlig. Voldgiftsretten nedsatte E1's ansvar med ¼, under henvisning til at BH havde udvist egen skyld ved fortsat at betale acontobeløb på trods af, at E1 og E2 ikke havde udarbejdet et projekt.

I kendelsen er udeladt fuldstændig sagsfremstilling, partsforklaringer og procedure. Derfor er en videre fortolkning af udfaldet hæmmet af dette. Det kan dog konkluderes, at voldgiftsretten tillægger E1 ansvaret for projektmangler på baggrund af, at der i kontraktmaterialet var indarbejdet henvisninger til funktionskrav. Således stemmer også denne afgørelse overens med synspunktet om, at en *klar beskrivelse* af funktionskrav i kontraktmaterialet påfører entreprenøren en projekteringsforpligtelse. At pålægge BH at bære ¼ af ansvaret ud fra betragtninger om egen skyld virker strengt i betragtning af, at BH rykkede direktøren i E1/E2 gentagne gange for modtagelse af projekt, at BH varslede ophævelse jf. AB 92 § 40, og at det blev lagt til grund, at det klart fremgik af aftalen, at udarbejdelse af projekt var E's forpligtelse. Grundet den manglende forklaring og sagsfremstilling er udfaldet dog vanskeligt at forklare yderligere.¹³⁹

I *TBB 2018.276* blev entreprenør E fundet ansvarlig for mangler ved et ventilationsanlæg i en tilbygning til en skole. I de tekniske kravspecifikationer i byggeprogrammets afsnit om ventilationsanlæg var anført, at den indendørs temperatur i sommerperioden skulle være 22-26 grader. Voldgiftsretten lagde på baggrund af skønsmandens besvarelser til grund, at temperaturen i alle skolens lokaler oversteg 26 grader i sommerperioden. Voldgiftsretten fandt derefter, at da der ikke i aftalegrundlaget var påvist bestemmelserne, der fraveg beskrivelserne i de tekniske kravspecifikationer, var dette en mangel, som E hæftede for.

Kendelsen indeholder heller ikke sagsfremstilling, partsforklaringer, anbringender eller procedure og er derfor svær at fortolke vidtgående. Det er også uklart, hvorvidt der var tale om totalentreprise eller funktionsudbud, men det er sædvanligt, at ventilationsarbejder udføres som funktionsudbud. Voldgiftsrettens resultat ved henvisning til de anførte krav sammenholdt med, at E hæfter for, at

---

¹³⁹ Det kommenteres i note 3 til afgørelsen ligeledes, at det virker hårdt over for bygherren, at denne tilkendes skyld for ikke at have fastholdt entreprenøren på det aftalte.

disse ikke var nået, stemmer uagtet overens med, hvad der måtte antages at være gældende, såfremt der var tale om et funktionsudbud. Afgørelsen er svær at begrunde en fravigelse med, siden det udelukkende er oplyst, at der var angivet kravsspecifikationer i et byggeprogram. Var der tale om funktionsudbud, er dette dog det tilfælde i nyere praksis med mindst klare beskrivelser af funktionskravet.¹⁴⁰

I *TBB 2014.416*, der omhandlede en systemleverance, blev entreprenøren pålagt ansvar som følge af, at denne udtrykkeligt havde påtaget sig ansvar for ”konstruktioners stabilitet, funktion og forankring til omgivende bygningsdele”. Derudover var der tale om en renovation af en fredet bygning, der skulle godkendes af Kulturstyrelsen, hvorfor entreprisekontrakten indeholdt et ”udfaldskrav”:

TBB 2014.416:: Bygherre BH antog entreprenør E til at udføre vinduesentreprisen ved renovation af en fredet ejendom. BH procederede på, at entreprenør E havde været bekendt med disse krav og tydeligt havde påtaget sig at leve op til udfaldskrav samt opmåling og tilpasning, som indeholdt i aftalen under ”Særlig Arbejdsbeskrivelse (SAB)”. Entreprenøren procederede bl.a. på, at projektet var mangelfuldt, uhensigtsmæssigt og uigennemførligt. Derudover henviste entreprenøren til, at byggeledelsen, der var blevet meddelt løsninger og valgte metoder løbende, måtte antages at have godkendt disse. Voldgiftsretten fandt, at der var tale om en systemleverance, at omtrent 80 % af de leverede vinduer var for små, og at E bar ansvaret for dette.

Som omtalt ovenfor, er grænsen mellem systemleverance eller funktionsudbud omstridt jf. *TBB 2008.211*.¹⁴¹ Vigtigst er, at begge medfører en projekteringsforpligtelse for den udførende entreprenør, for en særlig del af projektet.¹⁴² Idet aftalen mellem bygherre og entreprenør indeholdt en udtrykkelig beskrivelse af systemleverancen, blev entreprenøren fundet ansvarlig for denne del. Afgørelsen er derfor i overensstemmelse med udgangspunktet.

4.2.4 Sammenfattende om entreprenørens ansvar ved funktionsudbud

I tilfælde hvor kontraktmaterialet har indeholdt et *klart og afgrænset funktionskrav* eller tilmed udtrykkelig klausul om entreprenørprojektering, har entreprenøren påtaget sig en projekteringsforpligtelse. I de tilfælde hvor projekteringen er mangelfuld, vil dette medføre ansvar. Det samme

---

¹⁴⁰ Det er givet, at henvisningen til et ”byggeprogram” synes at pege mod totalentreprise. Omvendt peger det mod funktionsudbud, at der var henvist til AB 92 under garantiforhold. Som påpeget ovenfor, sker det undertiden, at en tvist vedrører, om der er totalentreprise eller ej. Dette synspunkt var ikke fremført og havde været en såkaldt *moot point*, idet funktionsudbud havde medført samme ansvar.

¹⁴¹ Sml. *Helena Bente* i *TBB 2012.343* under henvisning til *U 2010.213 H*.

¹⁴² For en nærmere definition af begrebet og afgrænsning heraf kan henvises til *Helena Bente*: Systemleverancer i *TBB 2012.343* (samt *Torsten Iversen* (red): AB og nye aftaleformer i byggeriet s. 91-103), der også omtaler en systemleverance som en ”partiell totalentreprise”.

gælder, hvis de beskrevne krav ikke er nået. Dette synspunkt finder tilslutning i nyeste litteratur og i praksis.¹⁴³

I de tilfælde hvor der blot er henvist til generelle myndighedskrav el.lign., bør dette i lyset af *U 2010.213 H*, ikke være nok til at ændre på udgangspunktet om, at bygherren (og dennes rådgiver) bærer projekteringsansvaret. Spørgsmålet ses ikke at have været prøvet siden.¹⁴⁴

4.2.5 Rådgiverens ansvar ved funktionsudbud

Efter analysen af entreprenøransvaret ved funktionsudbud bliver spørgsmålet, hvordan det forholder sig med rådgiverens ansvar i funktionsudbud. Da funktionsudbuddet siges at overføre projekteringsansvaret (jf. ovenfor) til entreprenøren, kunne man umiddelbart tro, at rådgiveren dermed fritages for ansvar herfor. En sådan antagelse finder støtte i den nyere afgørelse *TBB 2017.623*, der statuerede, at detailprojektering af den del, entreprenøren havde påtaget sig som funktionsudbud, lå uden for TR's ydelse. Dermed var TR uden ansvar. Situationen er dog mere nuanceret end som så. Det forhold at entreprenøren hæfter for projektering, betyder ikke, at en rådgiver ikke hæfter, såfremt rådgiveren reelt har været involveret eller har medvirket til fejlen, jf. *TBB 2015.534*. Omvendt skal en rådgiver ikke kontrollere alle beregninger foretaget af en projekterende leverandør, såfremt denne klart har påtaget sig projekteringen, jf. *TBB 2007.538* (Ballerup Super Arena) samt *TBB 2014.531* (bobledækket).¹⁴⁵

I *TBB 2018.285* havde totalrådgiver TR i "[v]ejledende ansvars- og fordelingsliste [for] projektering [...]" påtaget sig ansvar for "gennemsyn af projekt, solafskærmning". TR blev frifundet for en motorfejl i et solskoddesystem, da det var sædvanligt, at solskoddesystemer blev udbudt på funktionskrav (hvilket også var tilfældet i sagen), og herefter blev leveret og detailprojekteret af en leverandør med særlig fagkundskab. Skønsmanden udtalte: "En rådgiver kan ikke antages at have detailkendskab til motorer, der anvendes i solafskærmningssystemer, og det kan kun forventes, at indlysende fejl i motorer vil blive påpeget. Som tidligere anført, sker erfaringsopbygningen i leverandørleddet, der derfor også detailprojekterer".

Både *TBB 2017.623* og *2018.285* taler for synspunktet om, at overføres ansvaret for projekteringen i aftalen til en entreprenør eller leverandør som følge af funktionsudbud, går rådgiveren som udgangspunkt fri. Dette synspunkt finder også støtte hos *Gjedde-Nielsen og Lykke Hansen*, der antager, at en rådgivers tilsynsansvar, når entreprenøren har projekteringsforpligtelsen, som udgangspunkt må være subsidiært.¹⁴⁶

---

¹⁴³ Sml. *Kristian Skovsgaard*: Entreprenørens ekstraarbejder s. 51., der mener, at det er indlysende, at entreprenøren derved har påtaget sig et projekteringsansvar.

¹⁴⁴ Fremtidsperspektiver ved AB 18 behandles i afsnit 4.2.6 nedenfor.

¹⁴⁵ Refereret i afsnit 2.2.1.

¹⁴⁶ Jf. *Gjedde-Nielsen og Lykke Hansen*: ABR 89 s. 234. Anderledes forholder det sig i tilfælde, hvor entreprenøren ikke har påtaget sig en projekteringsforpligtelse i aftalen, men alligevel er fremkommet med selvstændigt projektforslag eller -ændring, som herefter godkendes af rådgiveren. (Dette behandles nedenfor under 4.3).

I litteraturen konkluderes om rådgiverens ansvar i funktionsudbud, at der må tages udgangspunkt i ydelsesbeskrivelsen i rådgivningsaftalen. På områder hvor funktionsudbud er sædvanligt, og hvor dette er aftalt, skal der ikke meget til, før at rådgiveren er frigjort fra projekteringsansvaret.¹⁴⁷ Dette synspunkt synes rigtigt, om end forsigtigt formuleret. Som ved alle afgørelser må der tages forbehold for, at den konkrete sag og de særlige situationer, der forekommer i byggeriet, ikke kan sættes i firkantede kasser. Af denne årsag er forsigtigheden velanbragt. I den nye ”Ydelsesbeskrivelse Byggeri og Landskab 2018” er funktionsudbud dog nævnt ikke mindre end 14 steder modsat ét sted i 2012-versionen, hvilket forhåbentlig kan medføre mere klarhed om grænseflader.¹⁴⁸

Den undtagelse, som ses af *TBB 2015.534*, kan forklares ud fra, at voldgiftsretten fandt, at en væsentlig del af manglerne skyldtes rådgiverens projekteringsfejl i det projekt, der dannede grundlag for funktionsudbuddet, og derfor var den væsentligste årsag.

Et lignende tilfælde forelå i *TBB 2013.322*, hvor der for ovenlyselementer og vinduer var aftalt funktionsudbud. Rådgiver R havde imod god projekteringskik i udbudsmaterialet henvist til to produkter, der ikke fungerede sammen. På baggrund af denne fejl blev R pålagt at betale en skønsmæssig erstatning på 100.000. Det er på baggrund af *TBB 2015.534* og *TBB 2013.322* derfor også stadig korrekt, at hvis rådgiveren *reelt* har bidraget til det fejlbehæftede projekt, kan han typisk holdes ansvarlig for dette.¹⁴⁹

4.2.6 Fremtidsperspektiver ved AB 18

Der er i AB 18 § 6, stk. 3 tilføjet en ny bestemmelse om rangfølgeordenen.¹⁵⁰ Dette forslag fraviger, hvad der oftest i dag aftales, idet bygherrens udbudsmateriale placeres over entreprenørens tilbud i rangfølgen.¹⁵¹ Dette kan vise sig at medføre ændrede udfald, såfremt der i bygherrens udbudsmateriale var beskrevet klare funktionsudbud, men i tilbuddet knap så klare. Voldgiftsretten bør i den beskrevne situation ud fra den nye bestemmelse tillægge entreprenørens tilbud og beskrivelse af funktionskravene større vægt end udbudsmaterialet. Da de fleste bygherrer vil finde dette imod deres interesser, kan det medføre, at der bliver tale om en ”standardfravigelse”.¹⁵²

I AB 18 §§ 17 og 18 er indsat to nye bestemmelser om entreprenørprojektering. § 17, stk. 1, 2. pkt. er indsat en bestemmelse om funktionsudbud.¹⁵³ I ordlyden af den foreslåede bestemmelse, er der

---

¹⁴⁷ Jf. *Ole Hansen: Entrepriseretlige Mellemløst* s. 201.

¹⁴⁸ Link i litteraturliste.

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ Bestemmelsen er også omtalt i afsnit 3.1.2.

¹⁵¹ Jf. *Vestergaard Buch* i *TBB 2018.373*.

¹⁵² *Ibid.* Ændringen har også medført utilfredshed blandt byggeriets parter jf. høringsvar til AB-udvalget nr. 32, nr. 29 og nr. 18.

¹⁵³ Omtalt i afsnit 3.1.1.

ikke støtte for, at der fremadrettet skal være *udtrykkelig* støtte i aftalen: ”I det omfang entreprenørens arbejde i aftalen er beskrevet ved angivelse af funktionskrav, skal entreprenøren udføre den nødvendige projektering herfor.”

Tværtimod synes bestemmelsen at sænke kravene til, hvornår funktionsudbud er aftalt. Dette kan tænkes at medføre ændrede afgørelser, hvor der fremadrettet er henvist til funktionskrav, uden at aftalen indeholder særskilte afsnit, der beskriver entreprenørprojektering eller funktionsudbud.

Den foreslåede AB 18 § 4, stk. 2, 2. led, hvorefter klarhedskravet (entydighedskravet) nu afhænger af ”detaljeringsgraden og kravene til entreprenørprojektering”, må anses at være udslag af anvendelsen af mellemformer.¹⁵⁴ Det må antages, at der fra AB-udvalgets side menes, at der må gælde et svækket klarhedskrav, for den del af projektet der er omfattet af funktionsudbud. Der kan spekuleres i, om denne ændring fører til, at grænsen for, hvornår man anser funktionsudbud for vedtaget, flyttes.

4.3 Entreprenørens projektforslag og rådgivers godkendelse heraf

Undertiden sker det, at en entreprenør fremkommer med en række forslag undervejs i byggeriet, uden at der er tale om totalentreprise, detailprojektering eller funktionsudbud. Forslagene kan skyldes specialisering, bedre arbejdsforhold, ny teknologi mv.¹⁵⁵

I denne situation antages det, at entreprenøren er ansvarsfri, idet det er at sidestille med et af bygherren foreskrevet materiale efter rådgiverens godkendelse. I litteraturen beskrives, at det i dansk entrepriseret er uklart (uden for totalentreprisensituationen), hvorvidt rådgivers godkendelse af et projektbidrag fra entreprenøren fritager entreprenøren for ansvar.¹⁵⁶

Til støtte for denne antagelse citeres *KFE 1990.33*, der omhandler en særskilt aftale om rådgiverkontrol af entreprenørens tegninger og beskrivelser, hvortil det var anført i aftalen af bygherren, at kontrollen ”[...] fritager således ikke på nogen måde entreprenøren for ansvaret for, at de færdige konstruktioner opfylder de i udbudsmaterialet stillede krav”.

Den citerede afgørelse synes ikke at tage stilling til den situation, at det er entreprenørens forslag, som medfører en mangel (som i *TBB 2017.779* citeret ovenfor) men snarere, at rådgivers gennemgang af det af entreprenøren udførte ikke kan anses som en automatisk godkendelse, som derved frigør entreprenøren for at leve op til det aftalte (hvilket havde medført en *konkret mangel* jf. ovenfor).

---

¹⁵⁴ Også omtalt af *Rasmus Holm Hansen* i *TBB 2018.364*.

¹⁵⁵ Som omtalt ovenfor under 4.1.

¹⁵⁶ Jf. *Ole Hansen*: *Entrepriseretlige mellemformer* s. 204.

I den tidligere omtalte MgO-sag, *TBB 2017.779* var der i projektet foreskrevet anvendelse af Conchip-plader (fibercement).¹⁵⁷ Entreprenøren var i projektet berettiget til at vælge et produkt, som var ”tilsvarende” eller ”ligestillet med”. Hovedentreprenør HE foreslog over for totalrådgiver TR anvendelsen af Megapan-plader (MgO-plader). Voldgiftsretten udtalte, at entreprenøren har et mangelsansvar, såfremt han anvender et materiale, der viser sig uegnet, selv om han ikke kan forudse dette. Dette gælder, selvom bygherren ikke har haft indsigelse imod eller endog har godkendt materialet. Derefter fandt voldgiftsretten, ”[...] at HE ikke blot ved at bringe et andet materiale i forslag har pådraget sig et projekteringsansvar”. På baggrund af, at forslaget var fremkommet på et projektgennemgangsmøde, lagde voldgiftsretten til grund, at der var en fælles forståelse for, at TR som den projektansvarlige skulle undersøge og vurdere egnetheden. Der blev videre lagt vægt på, at HE loyalt havde videregivet alle de oplysninger, som HE var i besiddelse af, at HE ikke angav at have nogen erfaring, at HE indhentede alle de supplerende oplysninger, som TR bad om, at TR foretog egne undersøgelser (bl.a. vandprøve), at forslaget fra HE blev fremsat som ønskeligt, men ikke et krav, samt at det endelige valg om ændring blev godkendt af BH under den aftalte projektændringsprocedure. Herefter udtalte voldgiftsretten: ”Under disse omstændigheder må situationen sidestilles med, at materialet var foreskrevet af bygherren, og anvendelse af et foreskrevet materiale kan som nævnt ikke konstituere en ansvarspådragende mangel, selvom entreprenøren havde mulighed for at vælge et andet materiale”.

Voldgiftsretten opdeler godkendelsen i to kategorier: 1) forslag der må sidestilles med at være en del af projektet og dermed er foreskrevet, og 2) materialevalg foretaget af entreprenøren, der godkendes af bygherren (rådgiveren). Den førstnævnte kategori er bygherrens risiko, mens den sidstnævnte er entreprenørens.¹⁵⁸ Dette skyldes, at entreprenørens materialeansvar er strengt. Som konstateret i afsnit 3.1.2, kan entreprenøren på trods af en mangel blive ansvarsfri, såfremt entreprenøren følger bygherrens anvisning. Dette synspunkt er *TBB 2017.779* i fuld overensstemmelse med.

I *TBB 2016.572*, der vedrørte en tilbygning til eksisterende produktionslokaler, viste der sig byggefugt i betondækket, hvorfor hovedentreprenør HE på et byggemøde foreslog at undlade at etablere dampspærre i kælderloftet. Rådgiver R, der var projektansvarlig, var repræsenteret på mødet ved en arkitekt og godkendte forslaget. Voldgiftsretten lagde til grund, at den anvendte konstruktion ikke var fagligt korrekt, og udtalte: ”Det var R’s ansvar som rådgiver for projektet, at de udførte konstruktioner var fagligt korrekte, og da den ændrede konstruktion blev godkendt af R, er R ansvarlig [...]”. HE, der også var indklaget af bygherre BH, blev frifundet med følgende begrundelse: ”HE, som fik R’s godkendelse af den ændrede konstruktion, har ikke udvist ansvarspådragende forhold, idet konstruktionen var godkendt af R.”

---

¹⁵⁷ Også omtalt i afsnit 2.2.3.

¹⁵⁸ Sml. *Torsten Iversen: Entrepriseretten* s. 599.

Afgørelsen støtter, at rådgivergodkendelse af projektforslag som udgangspunkt medfører ansvarsfrihed for entreprenøren og ofte medfører ansvar for rådgiveren (forudsat at der er begået fejl af rådgiveren, ellers må bygherren selv bære tabet).¹⁵⁹ Situationen er dog ikke enten/eller.¹⁶⁰ Hver parts ansvarsforhold må bedømmes hver for sig, og i visse tilfælde kan begge parter være uden ansvar, jf. *KFE 1989.22*.

Princippet om, at projektforslag fra entreprenøren ikke medfører ansvar, er videreført i AB 18 § 19, stk. 5. Heri fastholdes, at projektforslag fremsat under projektgennemgangen ikke ændrer på ansvarsforholdene. Som understreget i *TBB 2018.373* kunne det fremhæves, at projektforslag omfatter materialeforslag. Den foreslåede formulering giver mulighed for uklarhed, da ordet projektering i visse situationer i praksis anses som en indsats, der går ud over materialeforslag.¹⁶¹

Fremadrettet er det vanskeligt at spå, om efterfølgende MgO-afgørelser vil få lignende udfald. Der er for mange konkrete omstændigheder nævnt i voldgiftsrettens afgørelse til at kunne forudse udfaldene. Hvis entreprenøren har haft frit materialevalg og selvstændigt har valgt at anvende MgO-pladerne, vil det som udgangspunkt være en mangel. Er MgO-pladen foreskrevet af bygherren i projektet, er det ikke en mangel i E's ydelse. Er valget sket mellem starten af 2014 og marts 2015, var der ikke længere tale om et nyt og uprøvet materiale.¹⁶² Af denne årsag kan der måske ske frifindelse ud fra princippet om byggetidens viden.¹⁶³ Har bygherren ikke modsat sig anvendelsen efter at være blevet fyldestgørende underrettet før ultimo 2013 (da de var nye) og efter marts 2015 (da man var klar over fejlen), bærer bygherren også risikoen.¹⁶⁴

5. Konklusion

Om projekteringsansvaret påhviler rådgiver eller entreprenør vil i sidste ende altid være en bedømmelse af parternes aftale, samt hvordan parternes *reelle* handling og involvering har været igennem processen. Det er derfor rammende beskrevet, at "[...] en voldgiftsret (eller en domstol) ikke er en automat".¹⁶⁵ Der kan dog drages følgende overordnede konklusioner.

Rådgiveren bærer som udgangspunkt ansvaret for uklarheder i projektmateriale, når dette er inden for den aftalte ydelse, og intet andet er aftalt. Rådgiveren er erstatningsansvarlig for tab, der skyldes projekteringsmangler.

---

¹⁵⁹ Jf. *Hørlyck* i *TBB 2017.647*. Samme synspunkt fastslås af *Gjedde-Nielsen & Lykke Hansen*: ABR 89 s. 236, der ligeledes anfører, at i de situationer, hvor entreprenøren fremkommer med et forslag (der viser sig uhensigtsmæssig eller mangelfuld), og der sker egentlig godkendelse af dette, skal entreprenøren frifindes.

¹⁶⁰ Jf. *Hørlyck* i *TBB 2017.647* samt *Ole Hansen*: *Entrepriseretlige mellemformer* s. 206.

¹⁶¹ Jf. *Vestergaard Buch* i *TBB 2018.373*. Sml. *Ole Hansen I* *TBB 2018.344*, der mener, at der fortsat eksisterer uklarhed.

¹⁶² Dette skyldes, at der herefter var udgivet et BYG-ERFA-blad hvori pladerne var almindelig accepteret i fagkredse.

¹⁶³ Jf. *Hørlyck* i *TBB 2017.647*.

¹⁶⁴ *Ibid.*

¹⁶⁵ Jf. *Hørlyck*: *Totalentreprise* s. 32.

Det er fastlagt, at en entreprenør kan ifalde projekteringsansvar ved at aftale funktionsudbud, når funktionskravet er klart og afgrænset. Dette er som nævnt tydeliggjort i både AB 18 samt de nye ydelsesbeskrivelser. Når entreprenøren projekterer, er han underlagt god projekteringssskik. Overholder entreprenøren ikke god projekteringssskik, kan han blive ansvarlig for dette.

Er der ikke holdepunkter i aftalen for at antage, at entreprenøren har påtaget sig nogen projekteringsforpligtelse ved funktionskrav, kan entreprenøren pålægges ansvar for et valgt materiale, såfremt han har haft valgfrihed. Dette gælder ikke for udviklingskader, der er omfattet af princippet om byggetidens viden, idet valget derved var i overensstemmelse med god projekteringssskik på tidspunktet for valget. Er materialet foreskrevet af bygherren, eller godkendt på en måde der kan sidestilles dermed, ifalder entreprenøren ikke et ansvar.

Har entreprenøren hverken ved aftale eller ved involvering påtaget sig en projekteringsforpligtelse, kan entreprenøren stadig ifalde medansvar efter indsigelsespligten. Dette gælder for klare og åbenlyse fejl, men bør ikke begrundes med culpaterminologi, medmindre der er helt særlige omstændigheder, som taler for dette. Der er ikke holdepunkter for at antage, at en entreprenør skal kontrollere et projekt, der er udarbejdet af rådgiveren. Entreprenøren har dog både på projektgennemgangsmøder såvel som under udførelsen en spørgepligt, der vedrører åbenlyse uklarheder. Denne spørgepligt bør skærpes, jo tættere man kommer det færdige byggeri (og aflevering), og kan formentlig ændres under anvendelsen af digitale bygningsmodeller.

Slutteligt gælder, at der er tale om ”almindelige betingelser for byggeri” og ikke ”særlige betingelser for byggeri”.¹⁶⁶ Det er med andre ord helt sædvanligt at tilføje, ændre, udelade eller på anden måde tilpasse standardkontrakter og standardvilkår til den enkelte situation. Så vidt vides, er voldgiftsretten (eller domstolene) endnu ikke stødt på en situation, der ikke kunne afgøres.

---

¹⁶⁶ Et synspunkt der anføres af *Christian Johansen* i TBB 2013.687 afsnit 6. samt af *Torsten Iversen* i TBB 2018.310.

Afgørelsesregister

Ugeskrift for Retsvæsen (UfR):

U 1934.99 H
U 1974.299 H
U 1980.726 H
U 1994.612 H
U 1995.484 H
U 2004.114 H
U 2010.213 H

TBB 2014.531
TBB 2015.62
TBB 2015.534
TBB 2016.572
TBB 2016.838
TBB 2016.856
TBB 2016.949
TBB 2017.286
TBB 2017.419

Tidsskrift for Bolig- og Byggeret (TBB):

TBB 2000.86
TBB 2000.269 V
TBB 2001.602
TBB 2002.335
TBB 2003.196 V
TBB 2004.183
TBB 2004.219
TBB 2004.423 V
TBB 2005.87
TBB 2005.562
TBB 2007.446
TBB 2007.537
TBB 2007.548
TBB 2007.643
TBB 2008.85
TBB 2008.90
TBB 2008.701
TBB 2008.211
TBB 2008.418
TBB 2009.224
TBB 2009.677
TBB 2010.661
TBB 2011.213
TBB 2011.272
TBB 2011.351
TBB 2011.547
TBB 2013.322
TBB 2014.416

TBB 2017.623
TBB 2017.746
TBB 2017.768
TBB 2017.770
TBB 2017.779
TBB 2018.257
TBB 2018.276
TBB 2018.285

Kendelser om Fast Ejendom (KFE):

KFE 1975.15
KFE 1978.15
KFE 1978.175
KFE 1978.182
KFE 1979.166
KFE 1980.1
KFE 1981.4
KFE 1982.36
KFE 1982.293
KFE 1983.236
KFE 1983.265
KFE 1983.289
KFE 1984.79
KFE 1984.197
KFE 1985.11
KFE 1986.165
KFE 1989.41
KFE 1989.22
KFE 1990.33

KFE 1995.106
KFE 1998.23
KFE 1998.71
KFE 1999.8

KFE 1999.183
KFE 2000.161
KFE 2004.323

Litteraturliste

Almindelige betingelser, betænkninger, høringsudkast mv.:

Almindelige betingelser
for arbejder og leverancer i bygge- og anlægsvirksomhed
(AB 92) Udfærdiget af Boligministeriet 1992-12-10
[benævnt AB 92].

Almindelige Bestemmelser
for teknisk Rådgivning og bistand
[benævnt ABR 89].

Almindelige betingelser 1993-12-22
for Totalentreprise
[benævnt ABT 93].

Betænkning om AB 92
Betænkning 1993 nr. 1246
fra Udvalget til revision af »Almindelige Betingelser for arbejder og leverancer i bygge- og anlægsvirksomhed af 1972 (AB72)«.
[benævnt AB-betænkningen]

Betænkning om ABT 93
Betænkning 1993 nr. 1266
fra Udvalget til revision af »Almindelige Betingelser for arbejder og leverancer i bygge- og anlægsvirksomhed«.
[benævnt ABT-betænkningen].

Høringsudkast til AB 18
Udsendt på høringsportalen 02-02-2018 af Trafik- Bygge og Boligstyrelsen

[https://prodstoragehoeringspo.blob.core.windows.net/eb3c79c6-3e0b-4eea-9848-2ae84ddb04aa/Bilag%201%20-%20Høringsudkast%20til%20Almindelige%20Betingelser%20for%20arbejder%20og%20leverancer%20i%20bygge-%20og%20anlægsvirksomhed%20\(AB%2018\).pdf](https://prodstoragehoeringspo.blob.core.windows.net/eb3c79c6-3e0b-4eea-9848-2ae84ddb04aa/Bilag%201%20-%20Høringsudkast%20til%20Almindelige%20Betingelser%20for%20arbejder%20og%20leverancer%20i%20bygge-%20og%20anlægsvirksomhed%20(AB%2018).pdf)

[Benævnt AB 18].

Høringsudkast til ABR 18

Udsendt på høringsportalen 02-02-2018 af Trafik- Bygge og Boligstyrelsen

[https://prodstoragehoeringspo.blob.core.windows.net/eb3c79c6-3e0b-4eea-9848-2ae84ddb04aa/Bilag%202%20-%20Høringsudkast%20til%20Almindelige%20Betingelser%20for%20rådgivning%20og%20bistand%20inden%20for%20bygge-%20og%20anlægsvirksomhed%20\(ABR%2018\).pdf](https://prodstoragehoeringspo.blob.core.windows.net/eb3c79c6-3e0b-4eea-9848-2ae84ddb04aa/Bilag%202%20-%20Høringsudkast%20til%20Almindelige%20Betingelser%20for%20rådgivning%20og%20bistand%20inden%20for%20bygge-%20og%20anlægsvirksomhed%20(ABR%2018).pdf)

[Benævnt ABR 18].

Notat om AB-udvalgets overordnede overvejelser

Udsendt 02-02-2018 af AB-høringsudvalget, Trafik-, Bygge- og Boligstyrelsen

<https://prodstoragehoeringspo.blob.core.windows.net/eb3c79c6-3e0b-4eea-9848-2ae84ddb04aa/Bilag%203%20-%20Notat%20om%20udvalgets%20overordnede%20overvejelser.pdf>

[Benævnt Høringsnotatet].

Ydelsesbeskrivelser Byggeri og Planlægning 2012

Udsendt af DANSKE ARK og F.R.I.

<http://www.frinet.dk/media/246698/fri-ydelsesbeskrivelse-for-byggeri-og-planlaegning-2012.pdf>

[Benævnt Ydelsesbeskrivelser Byggeri og Planlægning 2012].

Høringsudkast Ydelsesbeskrivelser Byggeri og Landskab 2018

Udsendt af DANSKE ARK og F.R.I.

<http://www.frinet.dk/media/1064843/fri-og-danske-ark-byggeri-og-landskab-2018-2018-03-01-a-udkast.pdf>

[Benævnt Ydelsesbeskrivelser for Byggeri og Landskab 2018].

Live-feed fra Høringskonferencen:

<https://www.trafikstyrelsen.dk/DA/Presse/Nyhedsarkiv/Byggeri/2018/01/~/link.aspx?id=F509D6AE4587422CAA68B743D829502E&z=z>

Litterære værker:

Evald, Jens: Juridisk teori, metode og videnskab, 1. udgave 2016.

[Benævnt *Jens Evald*: Juridisk teori, metode og videnskab].

Gjedde-Nielsen, Michael og Hans Lykke Hansen: ABR 89, 3. udgave 2013.
[Benævnt *Gjedde-Nielsen & Lykke Hansen: ABR 89*].

Hansen, Jørgen: Arkitektkontrakten, 1966.
[Benævnt *Jørgen Hansen: Arkitektkontrakten*].

Hansen, Jørgen m.fl.: Ansvar og moderniseret byggeproces, 1970.
[Benævnt *Jørgen Hansen m.fl.: Ansvar og moderniseret byggeproces*].

Hansen, Jørgen: Teknikeraftalen (manuskriptudkast), 1977.
[Benævnt *Jørgen Hansen: Teknikeraftalen (manuskriptudkast)*].

Hansen, Jørgen: Teknikeraftalen, 1984.
[Benævnt *Jørgen Hansen: Teknikeraftalen*].

Hansen, Ole: Entrepriseretlige mellemformer, 2013.
[Benævnt *Ole Hansen: Entrepriseretlige Melleformer*].

Hansen, Ole og Torsten Iversen (red.): AB og nye aftaleformer i byggeriet, 2014.
[Benævnt *Ole Hansen og Torsten Iversen (red.): Ab og nye aftaleformer i byggeriet*].

Hansen, Ole: Det Entrepriseretlige hjemmelsproblem, 2008.
[Benævnt *Ole Hansen: Det entrepriseretlige hjemmelsproblem*].

Hørlyck, Erik: Entreprise, 7. udgave 2014.
[Benævnt *Hørlyck: Entreprise*].

Hørlyck, Erik: Totalentreprise, 1. udgave 1981.
[Benævnt *Hørlyck: Totalentreprise (1981)*]

Hørlyck, Erik: Totalentreprise, 2. udgave 1994.
[Benævnt *Hørlyck: Totalentreprise (1994)*]

Hørlyck, Erik: Totalentreprise, 3. udgave 2011.
[Benævnt *Hørlyck: Totalentreprise (2011)*]

Hørlyck, Erik: Totalentreprise, 4. udgave 2017.
[Benævnt *Hørlyck: Totalentreprise*].

Iversen, Torsten: Entrepriseretten, 1. udgave 2016.
[Benævnt *Torsten Iversen: Entrepriseretten*].

Iversen, Torsten: Erstatningsberegning i kontraktsforhold, 2000.
[Benævnt *Torsten Iversen: Erstatningsberegning i kontraktsforhold*].

Johansen, Christian: Bygherrens ændringsret, 1999.
[Benævnt *Christian Johansen: Bygherrens Ændringsret*].

Jørgensen, Stig og Jørgen Nørgaard: Erstatningsret, 1976.
[Benævnt *Jørgen og Nørgaard: Erstatningsret*].

Langsted, Lars Bo: Rådgivning I, 2004.
[Benævnt *Langsted: Rådgivning I*].

Marthinussen, Karl samt Heikki Giverholdt og Hans Jørgen Arvesen m.fl.: NS 8405, 3. utg. 2010.
[Benævnt *Marthinussen m.fl.: NS 8405*].

Skovsgaard, Kristian: Entreprenørens ekstraarbejder, 2017.
[Benævnt *Kristian Skovsgaard: Entreprenørens ekstraarbejder*].

von Eyben, Bo og Helle Isager: Lærebog i erstatningsret, 8. udgave 2015.
[Benævnt von Eyben og Isager: Lærebog i erstatningsret].

Vestergaard Buch, Anders: Entrepriseretlige mangler, 2007.
[Benævnt *Vestergaard Buch: Entrepriseretlige mangler*].

Ulfbeck, Vibe: Professionsansvar og produktansvar, 2. udgave 2010.
[Benævnt *Vibe Ulfbeck: Professionsansvar og produktansvar*].

Artikler:

Bente, Helena: Systemleverancer i TBB 2012.343

Gjedde-Nielsen, Michael: ”Nogle bemærkninger til ABR 18” i TBB 2018.305.

Hansen, Jørgen: ”Licitationsbegrebet i støbeskeen. Om behovet for en regulering af ændrede udbudsformer i bygge- og anlægsvirksomheden” i U 1972B.285.

Hansen, Ole: ”Perspektiver for entrepriseretten: om udfordringer for forskningen i entrepriseret og kontraktret” i Juristen 2011 s. 203.

Hansen, Ole: ”Reglerne om entreprenørens projektering i udkastet til AB 18” i TBB 2018.344.

Hansen, Rasmus Holm og Nina Månsson Langerup: ”Kravet om entydighed og det (delvis) beslægtede spørgsmål om entreprenørens ekstraarbejder - hvordan håndteres disse spørgsmål i AB 18?” i TBB 2018.364.

Hørlyck, Erik: ”MgO-kendelsen og materialeansvaret” i TBB 2017.647.

Hørlyck, Erik: "En reform med respekt for fortiden" i TBB 2018.299.

Iversen, Torsten: "Udfyldende entrepriseret. Hvad gælder, når AB 92 ikke er vedtaget?" i TBB 2003.480.

Iversen, Torsten: "Loyalitetspligten i entrepriseret - refleksioner i anledning af Ole Hansen: Det entrepriseretlige hjemmelsproblem" i TBB 2008.103.

Iversen, Torsten: "Strejftog i AB-udkastet - forbedringer eller forringelser? - forenklinger eller forviklinger?" i TBB 2018.310.

Iversen, Torsten: "Struktur og sprog i AB-udkastet" i TBB 2018.326.

Iversen, Torsten: "om AB-udkastet og dets forhold til lovgivningen samt til andre aftaler" i TBB 2018.398.

Johansen, Christian: Anmeldelse af "Ole Hansen: Entrepriseretlige mellemformer" i TBB 2013.687.

Jørgensen, Stig: "Et funktionsbestemt professionsansvar" i Rettid 2001.

Korsgaard Christensen, Niklas: "Nye regler om projektgennemgang" i TBB 2018.358.

Vestergaard Buch, Anders: "Mangler i høringsudkastet til AB 18" i TBB 2018.373.

Wengler-Jørgensen, Peter og Frederik Lenskjold Olsen: "AB 18 § 8, stk. 4, og ABR 18 § 7, stk. 4 - direkte krav inden for det nye AB-system" i TBB 2018.380.